

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ Т. Р.Короткий
« ____ » _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

**Тема: Міжнародно-правовий захист дітей від незаконного переміщення
чи утримання**

Виконавець: Книшук Наталія Ігорівна

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Ольга Геннадіївна Широкова-Мурараш

Нормоконтролер: Марина Юрієвна Головатенко

Київ, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Становлення захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання у міжнародному праві	
1.1. Становлення міжнародної системи захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання.....	9
1.2. Принципи міжнародно-правового регулювання захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання.....	19
РОЗДІЛ 2. Міжнародні стандарти захисту прав дитини від незаконного переміщення чи утримання	
2.1. Міжнародно-правові договори універсального характеру у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання.....	25
2.2. Міжнародно-правові акти рекомендаційного характеру у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання.....	33
2.3. Імплементация міжнародно-правових стандартів у сфері міжнародно- правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання у національне законодавство.....	37
РОЗДІЛ 3. Міжнародний досвід захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання	
3.1. Міжнародно організаційно-правові механізми реалізації захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання.....	44
3.2. Ефективність дотримання міжнародних стандартів щодо прав дітей від незаконного переміщення чи утримання.....	55

ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

Вступ

Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що захист прав дітей є одним із основних завдань не тільки кожної держави чи окремої правозахисної інституції, а й всієї міжнародної спільноти загалом. Світове співтовариство відстоює ставлення до дітей як до правонаступників сучасної цивілізації та відносин, що складаються в сучасному суспільстві. На міжнародно-правовому рівні дитинство є однією з головних правових цінностей, що не раз підкреслювалося у міжнародних актах як глобального, так і регіонального характерів, в силу своєї фізичної та психологічної вразливості, потребує окремого захисту та контролю, удосконалення міжнародно-правового регулювання охорони дитинства та відносин за участю дітей.

Поглиблення глобалізації, посилення міграційних процесів, туризму, розповсюдження інтернаціональних шлюбів стали характерними та прогресивним рисами міжнародного соціального життя XXI століття, в межах яких виникають нові аспекти, що вимагають міжнародно-правового регулювання, зокрема – питання перміщення дітей разом з батьками, або з одним з них чи в супроводі. Підсилюється питання і міжнародно-правової охорони прав та інтересів дитини на фоні негативних, навіть злочинних явищ, пов'язаних із зникненням, викраденням або незаконним переміщенням дитини.

За даними Єврокомісії, щорічно в країнах ЄС пропадають 250 тисяч дітей, тобто 1 дитина - кожні 2 хвилини. У минулому році в Євросоюзі було зареєстровано 116 тисяч випадків незаконного переміщення чи утримання дітей.

У Великобританії, з населенням в 63 мільйони чоловік, щорічно реєструється 140 тисяч випадків зникнення дітей (383 - в день). У 10-мільйонній Бельгії на добу, в середньому, пропадають 4 дитини. У США в 2020 році список зниклих дітей у віці до 18 років збільшився до 949 тисяч! У Німеччині щорічно зникає 100 тисяч дітей, в Бразилії - 45 тисяч, в Австралії - 20 тисяч, в Росії - 15 тисяч. У Україні за офіційними даними, в 2019 р. в Нацполіцію надійшло більше 4,5 тис. повідомлень про зникнення дітей та їх незаконне утримання чи переміщення, у 2020 р. таких повідомлень вже було близько 8 тисяч, кожен день в Україні пропадає мінімум 16 дітей.

Якщо говорити про кількість порушених справ у судах європейських держав, то відсоток справ щодо незаконного переміщення чи викрадення дітей переважає над всіма іншими видами справ, так як головне у таких міжнародних спорах – це час, діяти потрібно негайно. Якщо пропустиш річний строк на подачу згідно визначеної процедури заяву, суд має законні підстави для відмови у задоволенні вимоги про повернення дитини. Бо дитина вже призвичаїлася у новому середовищі і повернення її в країну попереднього проживання буде протирічити її найкращим інтересам. Плюс це пряма норма - вийняток для відмови у позові по Гаазькій конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року.

З утворенням Організації Об'єднаних Націй і прийняттям Статуту захисту прав дітей став одним з першочергових завдань світової спільноти. В кожному з міжнародно-правових актів у сфері прав людини закріплюється принцип поваги до дітей. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини 1989 р. чітко говорить, що держави мають обов'язково звітувати про дотримання прав дитини у реалізації власної політики щодо захисту прав кожної дитини від незаконного переміщення чи утримання, як і всіх інших прав дитини. Так, одним з важливих міжнародно-правових актів в цьому напрямку стала Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, яка створює процедуру для забезпечення повернення дітей,

яких незаконно увозять або утримують до країни постійного місця проживання.

Свідченням наміру України забезпечувати надійний захист дитини є постійна робота державних органів над її приєднанням до відповідних міжнародних договорів.

Та, незважаючи на досягнутий прогрес у поліпшенні становища дітей у міжнародному суспільстві щодо захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання, залишається проблема відповідності формального закріплення захисту прав дітей та фактичної реальності, тому що сьогодні діти є найменш захищеною соціальною групою. Незаконне викрадення дітей та утримання одним із батьків або іншими особами є доволі складною проблемою не тільки правовою, але й загальносоціальною.

Теоретичні та практичні аспекти питання міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання відображені у працях цілої низки як зарубіжних, так і вітчизняних **вчених**, які вносять пропозиції щодо удосконалення діючого законодавства.

До зарубіжних вчених, які розробляли й підтримували дане питання, праці та ідеї яких були використані при написанні даного дослідження, насамперед потрібно віднести таких юристів-міжнародників: Рой Блек, Джоел Сегал, Томас Мезеро, Битяк Ю. П., Зуй В. В., Алексеева В. В., Шершеневича Г. Ф., Савченко Л. А., Аверьянов К. Ю., Матіос А. В., Волосюк П. В., Килкэли У., Копейчикова А. В..

Серед українських науковців, які піднимали питання міжнародно-правового захисту прав дітей варто назвати: Бандурка О. О., Битяк Ю. П., Дудаш Т. І., Кузьменко О. В., Буткевич В., Карпенко О. В., Гончаров В. В., Паліюк В. П., Грабовської О. Д., Вершиніної А. І., Марценюк Т. О..

Зокрема ними було досліджено такі питання як: визначення термінології переміщення та незаконного утримання. Стандарти переліку прав дітей та їх підтримка. Ставлення міжнародної спільноти до прав дітей у

сфері незаконного утримання чи переміщення та ототожнення регулювання, як у глобальному, так і у локальному характері.

Проте, попри досить велику кількість досліджень з даного питання, варто здійснити комплексний аналіз саме правових позицій міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання, міжнародні стандарти захисту та їх порівняльний досвід регулювання.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексний аналіз міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання, а також теоретичне висвітлення та виявлення особливостей правових позицій міжнародних організацій та джерел до прав дітей щодо незаконного переміщення чи утримання.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- дослідити становлення міжнародної системи захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання;

- визначити принципи міжнародно-правового регулювання захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання;

- проаналізувати міжнародні стандарти захисту прав дитини від незаконного переміщення чи утримання;

- проаналізувати міжнародно-правові договори універсального характеру у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання;

- проаналізувати міжнародно-правові акти рекомендаційного характеру у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання

- охарактеризувати імплементаційні процеси міжнародно-правових стандартів у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання у національне законодавство.;

- визначити міжнародно організаційно-правові механізми реалізації захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання;

- проаналізувати ефективність дотримання міжнародних стандартів щодо прав дітей від незаконного переміщення чи утримання;

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері захисту прав дітей, зокрема у сфері захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання.

Предметом дослідження виступає міжнародно-правовий захист дітей від незаконного переміщення чи утримання.

Методологічну основу роботи склали філософські, загальнонаукові та спеціальні методи, які у своєму органічному поєднанні допомогли досягти виконання поставлених завдань.

Світоглядно-методологічним підґрунтям дослідження послуговував діалектичний загальнонауковий метод, який застосовано до вивчення динаміки, характеристики та значення міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання.

Серед загальнонаукових методів важливу роль відіграв системний, за допомогою якого здійснювались, зокрема, аналіз положень міжнародних договорів рекомендаційного характеру та універсального характеру у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання. Метод аналізу використано для визначення ефективності дотримання міжнародних стандартів щодо прав дітей від незаконного переміщення чи утримання.

Особливого значення у дослідженні набули спеціально-наукові методи, зокрема: метод тлумачення юридичних норм, використаний для дослідження змісту міжнародно-правових актів міжнародних суб'єктів права.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференцій:

- « International legal children protection from illegal movement or detention» (XXI Міжнародна науково-практична конференція здобувачів

вищої освіти і молодих учених «Політ. Сучасні проблеми науки» 01.04.2021, НАУ);

- « Міжнародно-правовий захист дітей від незаконного переміщення чи утримання» (II міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії та практики – 2021»).

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, якими охоплюються сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (54 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи –7, сторінки, у тому числі список використаних джерел – 7 сторінок).

РОЗДІЛ 1

СТАНОВЛЕННЯ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД НЕЗАКОННОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЧИ УТРИМАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1.1. Становлення міжнародної системи захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання

Розвиток суспільства дає підстави стверджувати, що захист прав і свобод дитини є основним чинником у формуванні правосвідомості й культури майбутнього покоління та забезпечує правову основу формування правової держави і громадянського суспільства. Дитина, як суб'єкт суспільних відносин має особливий статус. Це обумовлено її фізичною, розумовою, моральною та духовною незрілістю, залежністю та можливістю зловживань з боку інших осіб. Забезпечення прав та свобод дитини передбачає ряд відповідних загальних та спеціальних гарантій для їх реалізації, як системи узгоджених соціально-економічних, політичних, культурних (духовних), юридичних умов, засобів і способів, спрямованих на охорону, реалізацію й захист прав та свобод дитини.

Правове регулювання в галузі захисту прав дітей здійснюється великою кількістю правових актів та має свою історію. Зокрема, виникнення нормативно-правових актів, у яких закріплювалися гарантії захисту прав і

свобод дітей, можна розподілити на певні етапи відповідно до періодів становлення і розвитку прав дітей.

Практично до початку ХХ ст. дітей розглядали як другорядний матеріал, з якого повинна створитися повноцінна людина. До думок дитини не прислухались, бо вважали їх незрілими та нераціональними. Дорослі мали повну владу над дітьми, а дітям нічого не залишалось, як сприймати все це як належне, бо необізнаність населення про права та обов'язки дітей, необізнаність самих дітей завжди залишалась і залишається актуальною проблемою нашого суспільства. З плином часу ситуація повільно, але поступово змінювалась.

На початку ХХ століття права дитини розглядались, в основному, як міри по захисту від рабства, дитячої примусової праці, торгівлі дітьми, проституції неповнолітніх, повної влади батьків, економічної експлуатації. У зв'язку з цим Ліга Націй (прообраз ООН) у 1924 році прийняла Женевську декларацію прав дитини. Після другої Світової Війни, ООН (після створення у 1945 році) прийняла у 1948 році Загальну декларацію прав людини, в якій зазначалося, що діти повинні бути об'єктом особливого нагляду і допомоги. Нарешті у 1959 році ООН прийняла Декларацію прав дитини. Декларація прав дитини 1959 року мала 10 коротких декларативних статей, програмних положень, які призивали батьків, окремих осіб, державні органи, місцеву владу й уряд визнати викладені в ній права свободи й дотримуватися їх. Це були 10 соціальних й правових принципів, які значно вплинули на політику і справи уряду і людей в усьому світі. Однак декларація (лат. *Declaratio* - проголошення) - не зобов'язує, не має певної обов'язкової сили, це лише рекомендація.

Аналізуючи розвиток правового регулювання, доходимо висновку, що початком правової діяльності в галузі захисту прав дитини можна вважати створення Міжнародного союзу захисту дітей у 1923 році. Союз розробляє і затверджує перший міжнародний акт— прав дитини. Ця декларація ввійшла в історію як Женевська декларація, яка включала основних принципів і

відіграла важливу роль у створенні атмосфери боротьби за права дитини. Дана декларація вперше у той час, коли було суцільним та глобальним використання дитячої праці формі експлуатації дітей на виробництві без врахування їх фізичного стану, поставила питання про заборону примусової дитячої праці. До того ж сама Декларація вперше порушила питання про зобов'язання держав встановлення обов'язкової освіти для дітей як майбутнього розвитку людства. Щодо аналізу вчинення даного дійства, то точка зору схиляється до думки українських дослідників М.В. Буроменського, В.Н. Денисова, В.І. Евінтова, Л.Г. Заблоцької, А.С. Мацка, П.М. Рабиновича, що це був крок, на який більшість країн світу змушені були піти не за умови гуманного підходу, а з врахуванням розвитку економічних відносин, технореволюції, яка охопила більшість континентів світу і передбачала встановлення нових вимог до робочої сили. Для аргументації висновку додамо, що вже у 1923 році стан розвитку суспільства був таким, коли розвиток комунікації вже передбачав спілкування між континентами по телефону, за допомогою пароплавів, залізниці, автомобілів. Для обслуговування такої сфери необхідно було мати підготовлену нову робочу силу. Маючи систему нового розвитку міжнародних відносин, систему комунікації та формуючи філософські, ідеологічні погляди щодо гуманності суспільства, П'ята асамблея Ліги Націй, що підбулася в 1925 році, затвердила Декларацію і закликала уряди країн-учасниць керуватися і принципами захисту прав дітей. Аналізуючи питання щодо виконання державами-учасниками даної Декларації, слід підкреслити, що не всі держави-учасниці добросовісно втілювали в життя принципи у реальність власної політики щодо захисту прав і свобод дитини. Наприклад, у такій країні, як Велика Британія, після прийняття Декларації був не скасований закон про тілесні покарання дітей (а скасований у 1989 році після прийняття спеціального Акту про права дитини). А до того ще й використовувалась примусова робоча праця дітей. На той же час в СРСР визнавалися права дитини, відповідно до стандартних міжнародних принципів. Слід згадати такі

дії урядів того часу як: - загальна початкова освіта кожної дитини, незалежно від її соціального статусу та соціального статусу її батьків.

Отже як можемо переконатися, держави-учасниці даного договору застосовували різний підхід щодо виконання міжнародної угоди про захист прав дитини. Враховуючи саме це, можна стверджувати, що незважаючи на важливість Декларації прав дитини, основний прогрес у розвитку системи захисту прав дитини почався тільки після закінчення Другої світової війни і створенням Організації Об'єднаних Націй. До числа основних міжнародно-правових актів у галузі прав людини, що були прийняті ООН і які слід вважати тими, що започаткували новий етап в розвитку прав людини і одного з напрямів захисту прав дитини слід віднести: Загальну декларацію прав людини, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН на II сесії в Парижі 10 грудня 1948 року; Конвенцію про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього, 1948 р.; Європейську конвенцію захисту прав і основних свобод людини 1950 року; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права Україною 3.01.1976 р.); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року.

Нові часи, погіршення положення дітей, потребували більш конкретних законів й заходів, міжнародних договорів по захисту і забезпеченню прав дитини від незаконного переміщення та утримання. У 1979-1989 розробляється Конвенція ООН про права дитини. 20 листопада 1989 року Конвенція була прийнята. 26 січня 1990 року, в день відкриття її для підписання, її підписала 61 країна. Конвенція - документ високого міжнародного рівня, який має велику обов'язкову силу для тих держав, які його ратифікували. Необхідність охороняти дитину також була передбачена у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року, міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., документах спеціалізованих установ ООН, таких як МОП, ЮНЕСКО, ВОЗ тощо. Основним правовим принципом захисту дітей є рівність прав усіх дітей. У ст.1 Декларації прав дитини 1959 року ООН проголосила, що

перелічені в Декларації права повинні визнаватися за усіма дітьми, без будь-яких винятків та обмежень. Особливістю прав дитини є необхідність спеціального захисту цих прав, щоб були забезпечені можливості та сприятливі умови щодо вільного і повноцінного розвитку дітей. Якнайкраще забезпечення інтересів і потреб дитини - ось головний пріоритет у захисті прав дитини.

Однією із основних характеристик сучасного суспільного життя є глибокі інтеграційні процеси, які охоплюють різні сфери, у тому числі і правові системи держав. Посилення міграційних процесів, глобалізація породжують виникнення правовідносин, що виходять за межі правової системи однієї держави, але потребують правового регулювання. Кордони внутрішньої юрисдикції держав вже не є незмінними, держави дозволяють міжнародно-правове регулювання питань, які традиційно вважалися такими, що стосуються лише внутрішньодержавних відносин.

Одним з основних компонентів державної політики у сфері захисту дитинства є удосконалення нормативно-правової бази, у тому числі, імплементація норм міжнародного права. Результатом цієї діяльності є те, що на сьогодні Україна є учасницею цілого ряду міжнародних документів у сфері забезпечення прав дитини.

Свідченням наміру нашої держави забезпечувати захист прав дитини є, серед іншого, постійна робота заінтересованих органів влади з підготовки пропозицій про приєднання України до міжнародних договорів у сфері сімейного права.

Держави світу вже не лише приєднуються до чинних Конвенцій, але й беруть активну участь у розробці нових міжнародних інструментів у сфері сімейного права як, наприклад Європейської конвенції з усиновлення, Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших форм сімейного утримання, де також відзначаються права

дітей, щодо незаконного переміщення чи утримання та регулюють механізми та процедури захисту.

На захист дітей від їх незаконного переміщення спрямована Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Конвенція створює процедуру для забезпечення повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до держави постійного місця проживання.

Зазначена Конвенція є найпоширенішим міжнародним інструментом у цій сфері адже її учасницями є вже 81 держава світу ², які співпрацюють у її рамках і використовують її ефективний механізм.

Конвенція застосовується до будь-якої дитини, яка не досягла 16 років, та проживала в Договірній державі безпосередньо перед протиправним вивезенням за кордон.

Стаття 8 Конвенції надає будь-якій особі, установі (іншому органу), які стверджують, що дитина була вивезена або утримується з порушенням прав піклування, право звернутися з заявою про допомогу у забезпеченні повернення дитини.

У Конвенції вживаються поняття "право піклування" і "право доступу", тлумачення яких обмежено цілями Конвенції. Так "право піклування" охоплює права, пов'язані з піклуванням будь-якої особи про дитину, і зокрема, право визначати місце проживання дитини, а "право доступу" включає право спілкуватися з дитиною, у тому числі переміщувати дитину на обмежений час у місце інше, ніж місце її постійного проживання. Отже, переміщення вважається незаконним, коли має місце вивезення за кордон або неповернення з-за кордону дитини, якщо при цьому порушуються права піклування про дитину, що належать будь-якій особі, установі або іншому органу. [6]

Правові підстави виникнення правового зв'язку між дитиною і особою (установою) визначаються відповідно до законодавства держави, у якій дитина постійно мешкала, чинного рішення суду або компетентного органу

або є наслідком угоди. Важливо також, щоб піклування ефективно здійснювалося.

У будь-якому випадку, положення Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей застосовуються до випадків, які не містять складу злочину.

Особою, що вивозить дитину може бути один із батьків, інший родич, особа, яка призначена опікуном дитини. З дитячого будинку дитина може бути забрана родичем, який не має права опіки над дитиною. Це може навіть бути людина, яка не перебуває у родинних стосунках з дитиною (наприклад, хрещені батьки).

Отже, по-перше, в будь-якому випадку має місце вилучення дитини з сім'ї та соціального середовища, в якому вона розвивалася як людина. По-друге, особа, яка забирає дитину за кордон, є членом сім'ї дитини: в більшості випадків батьком або матір'ю і, як правило, сподівається отримати відповідне рішення компетентних органів щодо опіки над дитиною, тобто "узаконити" переміщення дитини.

Таким чином, Конвенція встановлює своїм завдання відновлення *status quo* шляхом негайного повернення дітей, які були неправомірно вивезені, оскільки вирішувати будь-які суперечки стосовно місця проживання і опіки над дитиною мають юрисдикцію лише органи за місцем постійного проживання дитини.

Заяви відповідно до Конвенції направляються до Центральних органів, призначених державами-учасницями для виконання функцій, визначених Конвенцією. В Україні ці функції виконує Міністерство юстиції через свої територіальні управління юстиції.

Рішення про повернення дитини, або відмову у поверненні, приймає суд або компетентний орган, тієї Договірної держави, в якій дитина знаходиться внаслідок вивезення. Підстави для відмови у поверненні визначені безпосередньо Конвенцією, проте їх перелік невеликий. Суд може відмовити у поверненні, якщо минуло більше одного року з дати незаконного

вивезення; дитина вже прижилася у своєму новому середовищі; заявник фактично не здійснював права піклування стосовно дитини, або дав згоду на вивезення дитини і проживання, або пізніше дав мовчазну згоду; існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди, створить для дитини нетерпиму обстановку; виявлено, що дитина заперечує проти повернення і досягла такого віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку.

При цьому стаття 16 Конвенції містить вимогу не вирішувати питання щодо визначення місця проживання дитини по суті, поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута відповідно до цієї Конвенції. Тобто, слід враховувати, що прийняте рішення про повернення дитини до держави її простійного місця проживання не означає автоматичного вирішення питань про постійне місце проживання дитини, способи участі у вихованні та спілкуванні з нею.

Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей також передбачає можливість звертатися із заявою про ефективне здійснення прав доступу, тобто про надання можливості другому з батьків, або іншому родичу, що проживають за кордоном, реалізовувати своє право на спілкування з дитиною. Фактично Конвенція надає право звертатися і отримувати згоду, у тому числі, на "транскордонний контакт", тобто на виїзд дитини на обмежений проміжок часу за кордон.

Механізм розгляду заяв про здійснення права доступу в цілому не відрізняється від механізму, передбаченого для заяв про повернення дитини. Рішення, у тому разі коли батьки або інші заінтересовані особи не досягають згоди, також приймається судом, з урахування найвищих інтересів дитини.

У сучасному світі розлучення дитини з одним із батьків або іншими родичами може відбутися не просто в наслідок переїзду в інше місто, регіон, а взагалі – в іншу країну. Однак, незважаючи на це дитина має право спілкуватися з батьками, іншими особами, з якими існують сімейні зв'язки або навіть психологічні та духовні, якщо відповідне законодавство

передбачає такі можливості (наприклад це можуть бути хрещені, вчителі, тощо). Проте, як бути у тих випадках, коли існує загроза, що у випадку транскордонного контакту (коли матиме місце виїзд дитини за кордон) дитина не повернеться до місця постійного проживання або той із батьків, який проживає окремо, прагне установити контакт на регулярній основі, які гарантії і заходи можуть бути застосовані.

Визначення загальних принципів, що застосовуються до контакту між дітьми та їхніми батьками, а також іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дітьми, відповідних запобіжних заходів та гарантій для забезпечення належного здійснення контакту й негайного повернення дітей після закінчення контакту, а також започаткування співробітництва між компетентними органами є предметом Конвенції про контакт з дітьми.

Положення Конвенції дозволяють вирішувати комплекс питань пов'язаних з реалізацією права на контакт щодо незаконно переміщених чи утримуваних дітей.

У зазначеній Конвенції вживається термін "контакт" замість "доступ до дитини". Вжиття терміну "контакт" відповідає сучасним концепціям, які склалися у світі, і стосуються "батьківської відповідальності" [8]. Під контактом розуміється перебування дитини протягом обмеженого періоду разом з батьками, а також іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дитиною і з якою вона зазвичай не проживає, чи зустріч з зазначеними особами, будь-яке спілкування або надання інформації такій особі про дитину або дитині про таку особу.

Отже, фактично врегульовується питання здійснення права дитини на спілкування з одним із батьків, який проживає окремо, з іншими родичами (дідом, бабою, повнолітніми братами і сестрами).

Конвенція про контакт з дітьми визначає запобіжні заходи та гарантії, що повинні вживатися стосовно контакту. Відповідно до положень Конвенції кожна Договірна Держава передбачає запобіжні заходи та гарантії для

забезпечення виконання рішення та для забезпечення повернення дитини чи запобігання її неналежному переміщенню й сприяє їх використанню.

Запобіжні заходи й гарантії для забезпечення виконання рішення про контакт можуть, зокрема, включати: спостереження за контактом; зобов'язання особи сплатити витрати, пов'язані з переїздом та проживанням дитини, а також, у відповідних випадках, будь-якої іншої особи, яка супроводжує дитину; сплату застави особою, з якою дитина зазвичай проживає, для забезпечення того, щоб особі, яка добивається контакту, не перешкоджали в такому контакті; накладення штрафу на особу, з якою зазвичай проживає дитина, у разі відмови виконати рішення про контакт.

Запобіжні заходи й гарантії для забезпечення повернення дитини чи запобігання неналежному переміщенню можуть, зокрема, включати: передачу паспортів або документів, що посвідчують особу; фінансові гарантії; майнову відповідальність; взяття зобов'язань або поручительство перед судом; зобов'язання особи, яка має контакт з дитиною, регулярно з'являтися особисто разом з дитиною до компетентного органу у місці, де буде здійснюватися контакт; визначення умов стосовно місця, де повинен відбутися контакт і, якщо це є доцільним, реєстрації в будь-якій інформаційній системі заборони, що запобігає від'їзду дитини з держави, де повинен відбутися контакт, тощо.

Якщо способи участі одного з батьків у вихованні дитини визначає суд, він може обумовити періодичність чи систематичність побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування, а в окремих випадках, присутністю іншої особи.

Важливість Конвенції полягає також в тому, що вона є юридичною підставою для забезпечення визнання та виконання іноземних рішень про контакт, ухвалених в інших Договірних Державах.

Якщо дитину не повернуто після закінчення періоду транскордонного контакту, то компетентні органи забезпечують негайне повернення дитини,

застосовуючи, де це є можливим, відповідні положення міжнародних документів, внутрішнього законодавства та, де це є доцільним, запобіжні заходи й гарантії.

Отже, ефективний механізм, визначений Конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, дозволяє вирішувати випадки цивільно-правових "викрадень" міжнародно-правовими засобами і забезпечувати повернення дітей, яких незаконно вивозять і утримують. У той час як Конвенція про контакт з дітьми забезпечує додаткові можливості для реалізації права громадян держави на спілкування з дітьми або особами, з якими їх пов'язують родинні стосунки, і які проживають за кордоном.

Отже, розвиток суспільства дає підстави стверджувати, що захист прав і свобод дитини є основним чинником у формуванні правосвідомості й культури майбутнього покоління та забезпечує правову основу формування правової держави і громадянського суспільства. Правове регулювання в галузі захисту прав дітей здійснюється великою кількістю правових актів та має свою історію. Зокрема, виникнення нормативно-правових актів, у яких закріплювалися гарантії захисту прав і свобод дітей, можна розподілити на певні етапи відповідно до періодів становлення і розвитку прав дітей, а саме етап до ХХ століття, коли дітей розглядали як другорядний матеріал, з якого повинна створитися повноцінна людина.

Далі аналізуючи розвиток правового регулювання, доходимо висновку, що початком правової діяльності та другим етапом в галузі захисту прав дитини можна вважати створення Міжнародного союзу захисту дітей у 1923 році та утворення перших міжнародних актів регулювання прав дитини як загальних, так і щодо незаконного переміщення чи утримання. Наступним етапом є 1979-1989 роки, коли розробляється Конвенція ООН про права дитини, що створює більш конкретні та чіткі положення щодо захисту дітей та мотиви для подальшого удосконалення правового регулювання, результатом яких є велика кількість міжнародних актів, що приводить до основних характеристик сучасного суспільного життя та крайнього етапу

класифікації періодів становлення міжнародної системи захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання, де наявні глибокі інтеграційні процеси, які охоплюють різні сфери, у тому числі і правові системи держав.

Посилення міграційних процесів, глобалізація породжують виникнення правовідносин, що виходять за межі правової системи однієї держави, але потребують правового регулювання. Кордони внутрішньої юрисдикції держав вже не є незмінними, держави дозволяють міжнародно-правове регулювання питань, які традиційно вважалися такими, що стосуються лише внутрішньодержавних відносин.

1.2. Принципи міжнародно-правового регулювання захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання

На міжнародно–правовий захист дітей від їх незаконного переміщення спрямована Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Конвенція створює процедуру для забезпечення повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до країни постійного місця проживання та встановлює основні принципи міжнародно-правового регулювання захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання.

Визначення загальних принципів, що застосовуються до контакту між дітьми та їхніми батьками, а також іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дітьми, відповідних запобіжних заходів та гарантій для забезпечення належного здійснення контакту й негайного повернення дітей після закінчення контакту, а також започаткування співробітництва між компетентними органами є предметом Конвенції про контакт з дітьми

У Конвенції вживаються поняття "принцип піклування" і "принцип доступу", тлумачення яких обмежено цілями Конвенції. Так "принцип

підкування" охоплює права, пов'язані з підкуванням будь-якої особи про дитину, і зокрема, право визначати місце проживання дитини, а "принцип доступу" включає право спілкуватися з дитиною, у тому числі переміщувати дитину на обмежений час у місце інше, ніж місце її постійного проживання. Отже, переміщення вважається незаконним, коли має місце вивезення за кордон або неповернення з-за кордону дитини, якщо при цьому порушуються принципи підкування про дитину, що належать будь-якій особі, установі або іншому органу. [10]

Також слід відмітити, що Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей підкреслює те що, держави повинні дотримуватись загальних принципів дитини, що були закріплені 11 грудня 1946 р. на першій сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, де одностійно було прийняте рішення про створення Дитячого фонду ООН – ЮНІСЕФ (United Nations Children's Fund). Він є основним інформаційним джерелом про проблеми дітей; саме він формує пропозиції, які стимулюють нормотворчі зміни. 10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну декларацію прав людини. Всі ці міжнародні договори закріпили та врегулювали основні принципи захисту прав дітей.

Проголошено широке коло основних прав і свобод людини, зокрема дитини. Окрему увагу звернули на себе такі положення Декларації, що затверджують основні принципи захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання:

- рівність усіх людей від народження у своїй гідності та правах (ст. 1);
- захист сім'ї з боку держави та суспільства (ст. 16);
- однаковий соціальний захист для дітей, які народилися у шлюбі або поза ним (ст. 25);
- право дітей на особливе підкування та допомогу (ст. 25);

Наступним важливим кроком світової спільноти в контексті становлення основних принципів захисту прав дітей стало прийняття Декларації прав дитини 20 листопада 1959 р. Цей документ, який був

прийнятий на основі та на виконання Загальної декларації прав людини (1948 р.), наголошує, що кожна дитина має володіти усіма правами, зазначеними у ньому. Декларація містила всього десять принципів, проте саме вони стали фундаментом міжнародно-правового захисту прав дитини. Вперше увага громадськості була звернена на такі основні засади формування прав дитини, як:

- рівність та вся повнота прав дитини;
 - спеціальний захист прав дитини;
 - право на ім'я та громадянство;
 - право на соціальний захист;
 - забезпечення належних умов захисту та розвитку дітей з обмеженими можливостями;
 - повний і гармонійний розвиток дитини в любові та розумінні;
 - пріоритетність захисту прав дитини;
 - захист від усіх форм недбайливого ставлення, жорстокості та експлуатації;
 - виховання дитини у дусі взаєморозуміння, терпимості, дружби між народами, миру і братерства.
- Декларація прав дитини стала основою для прийняття Конвенції про права дитини (1989 р.). У 1978 р. уряд Польщі представив Комісії ООН з прав людини первісний проект цього документа, підготовлений на основі Декларації. Тоді виражалася надія, що його можна буде прийняти у 1979 р., який був оголошений Міжнародним роком дитини. Комісія, однак, дійшла висновку, що текст вимагає поглибленого розгляду, і створила спеціальну робочу групу, яка проводила по одному засіданню на рік протягом 1980-х років. Робоча група досягла консенсусу відносно остаточного варіанта незадовго до сесії Генеральної Асамблеї ООН 1989 року, на якій 20 листопада, у тридцять річницю Декларації 1959 року, було ухвалено Конвенцію, що часто називають світовою Конституцією прав дитини [1, с. 3–4].

Отже, "Світовою конституцією прав дитини" називають Конвенцію про права дитини, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. З тих пір Конвенцію ратифікували уряди всіх країн, за винятком Сомалі та Сполучених Штатів Америки. Норми цієї конвенції діють як складова національного законодавства України з 27 вересня 1991 року, тобто з часу її ратифікації Україною. Ратифікація Конвенції означає, що уряди беруть на себе зобов'язання забезпечити дитині зростання у безпечних та сприятливих умовах, маючи доступ до високоякісної освіти та охорони здоров'я, а також високий рівень життя. Це означає, що уряди зголошуються захищати дітей від дискримінації, сексуальної та комерційної експлуатації та насильства, і особливо піклуватися про дітей-сиріт та біженців. Конвенція містить повний перелік прав дитини: на життя, на ім'я, на набуття громадянства, на піклування з боку батьків, на збереження своєї індивідуальності, право бути заслуханою у ході будь-якого розгляду, що стосується дитини; право на свободу совісті та релігії; право на особисте та сімейне життя; недоторканість житла; таємницю кореспонденції; право користуватися найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я; благами соціального забезпечення; на рівень життя, необхідний для її розвитку; на освіту; на відпочинок; на особливий захист: від викрадень та продажу, від фізичних форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, участі у військових діях; право на вжиття державою всіх необхідних заходів щодо сприяння фізичному та психічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою зловживань або злочину. Метою цієї Конвенції є встановлення стандартів для захисту дітей від зневаги та образ, з якими вони стикаються до певної міри щодня в усіх країнах. В ній беруться до уваги різні культурні, політичні та економічні особливості держав, що є дуже важливим фактором. На першому плані у цьому документі стоять права дитини. Права, викладені в Конвенції, умовно можна поділити на три частини. Забезпечення: право володіти певними речами, отримувати певні послуги та мати доступ до того й того (мова йде про ім'я та громадянство, медичний догляд, освіту,

відпочинок та ігри, опікування інвалідами, сиротами та біженцями). Захист: право бути захищеним від дій, що завдають шкоди дитині (наприклад, від розлучення з батьками, залучення до воєнних дій, комерційної, економічної чи сексуальної експлуатації, фізичного чи психічного знущання тощо). Участь: Дитина має право бути почутою, коли приймаються рішення, що стосуються її життя. Підростаючи, дитина повинна мати дедалі більше можливостей брати участь у житті суспільства, готуватися до самостійного життя, користуватися правами свободи думки та слова, вибору культури, релігії та мови.

Об'єднують усі держави такі принципи як: повага до дитини, її права та інтереси, турбота і любов, принцип на отримання сім'ї та принцип захисту дитини батьками до певного віку (певний вік у кожній державі різниться). Арістотель говорить, що сім'я є і залишається природним середовищем для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Вона має виступати основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту, засобом збереження і передачі національно-культурних і загальнолюдських цінностей прийдешнім поколінням. [12].

Отже. на міжнародно-правовий захист дітей від їх незаконного переміщення спрямований цілий ряд міжнародних актів універсального характеру, що створюють процедуру для забезпечення повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до країни постійного місця проживання та встановлюють основні принципи міжнародно-правового регулювання захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання.

Визначення загальних принципів таких як "принцип піклування" і "принцип доступу", «принцип повернення», «принцип захисту», «принцип законного переміщення», що застосовуються до контакту між дітьми та їхніми батьками, а також іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дітьми, відповідних запобіжних заходів та гарантій для забезпечення

належного здійснення контакту й негайного повернення дітей після закінчення контакту, а також започаткування співробітництва між компетентними органами є предметом Конвенції про контакт з дітьми.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ ВІД НЕЗАКОННОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЧИ УТРИМАННЯ

2.1. Міжнародно-правові договори універсального характеру у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання.

Проблема дотримання прав дітей постійно викликає міжнародну стурбованість. Нестабільність у світі, війни, збройні конфлікти, погіршення стану довкілля — це лише короткий перелік несприятливих факторів, які впливають на найважливішу та найбільш вразливу частину людства. Тому міжнародне співтовариство прагне захистити дітей усілякими засобами. Одним із таких засобів є нормативне регулювання прав дитини: закріплення

відповідних положень у міжнародних документах, взяття державами на себе зобов'язань щодо їх дотримання та виконання. Проблему прав дітей розглядали у своїх роботах М. Баймуратов, М.Буроменський, Л. Волинець, В.Євінтов, В. Денисов, Л.Заблоцька, А. Кидалова, О. Кипеленко, Х. Лисенко, О. Марцеляк, Н. Петрова та ін. Нині вивчення питань охорони дитинства об'єднало представників різних наук — юристів, філософів, педагогів, психологів, соціологів.

Одним з головних міжнародних актів універсального характеру у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання є Загальна декларація прав людини 1948 р. Проголосивши, що право на життя, свободу, особисту недоторканість, право на громадянство, на рівність перед законом та деякі інші основоположні права і свободи мають універсальний характер та володіння ними не повинно належати від віку людини, Загальна декларація прав людини заклала основи міжнародного захисту дітей. У ст. 25 і ст. 26 Загальної декларації передбачено, що діти повинні бути об'єктом особливого захисту і допомоги.

Після Другої світової війни міжнародне співтовариство прийняло кілька правових документів, які визначають статус населення молодше 18 років та стосуються зобов'язань держав і суспільства перед ним. Зокрема першим таким актом була Декларація прав дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20.11.1959р., яка значно вплинула на політику і діяльність урядів та окремих осіб у всіх частинах світу. Основна її теза полягає в тому, що «людство зобов'язане давати дитині те найкраще, що воно має». В ній були проголошені 10 соціальних і правових принципів, які стосуються захисту і благополуччя дітей на національному і міжнародному рівнях. Декларація закликала батьків, окремих осіб, неурядові організації, місцеву владу і уряди визнавати в ній викладені права, свободи і переваги.

Основним міжнародним актом у сфері захисту прав дітей, у тому числі захист прав дитини від незаконного переміщення чи утримання є Конвенція ООН про права дитини, прийнята та відкрита для підписання, ратифікації та

приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989р., яка набула чинності для України з 27 вересня 1991р. Цей міжнародний документ містить всеосяжний комплекс міжнародних правових стандартів щодо захисту і забезпечення належних умов для виховання дітей.

Конвенція проголосила пріоритет інтересів дітей перед потребами держави, суспільства, релігії, родини. Ґрунтуючись на першорядності загальнолюдських цінностей і гармонійного розвитку особистості, вона визнає пріоритет інтересів дитини у суспільстві, наголошує на недискримінації дитини, за будь — якими ознаками чи мотивами, і що головне на необхідність особливої турботи держави та суспільства про соціально — депривілейованих дітей: сиріт, біженців, інвалідів, правопорушників.

Держави-члени зобов'язуються забезпечити дитині такий захисті піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї перед законом, і з цією метою вживають всіх відповідних і законодавчих заходів.

Статтею 20 Конвенції про права дитини передбачено право на особливий захист та допомогу, що надається державою дитині, що тимчасово або постійна позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні.

Держави-сторони відповідно до своїх національних законів забезпечують зміну догляду за дитиною. Такий догляд може включати, зокрема, передачу на виховання, усиновлення або, за необхідності, направлення до відповідних установ по догляду за дітьми.

Кожна держава, яка підписала Конвенцію, зобов'язана підготувати національний звіт щодо становища дітей у своїх країнах. Крім того, відповідні дані надають недержавні організації національного та регіонального рівнів для того, щоб можна було б об'єктивно оцінити забезпечення прав дитини в конкретній країні. Був створений спеціальний контрольний орган — Комітет ООН з прав дитини. Передбачено

відповідальність держави за невиконання принципів і положень конвенції.
[14]

Конвенція ООН про права дитини заклала у міжнародне право ті норми захисту прав дитини, до дотримання яких повинні прагнути усі держави. На підставі норм і принципів Конвенції були сформульовані міжнародні, регіональні та національні акти про права дітей.

Своєю «Загальною декларацією прав людини» Генеральна Асамблея ООН 10 грудня 1948-го року в Парижі вписала визначну сторінку в історію людства. Деякі з основних прав, гарантованих документом, щоправда згодом випали з поля зору, наприклад, свобода пересування. Стаття 13 Декларації стверджує: «1. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави. 2. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну».

Ще одним з головних міжнародних актів універсального характеру у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання є Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Конвенція створює процедуру для забезпечення повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до держави постійного місця проживання та встановлює основні принципи міжнародно-правового регулювання захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання.

Зазначена Конвенція є найпоширенішим міжнародним інструментом у цій сфері адже її учасницями є вже 81 держава світу 2, які співпрацюють у її рамках і використовують її ефективний механізм. [15]

Україна приєдналася до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 11 січня 2006 року, а чинності Конвенція набула 1 вересня 2006 року. 3

Конвенція застосовується до будь-якої дитини, яка не досягла 16 років, та проживала в Договірній державі безпосередньо перед протиправним вивезенням за кордон.

Також не менш важливим міжнародним договором універсального характеру у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання є Конвенція ООН про права дитини. У Конвенції ООН проголошується, що дитина не буде розлучена з батьками всупереч їх бажанню, крім випадків, які передбачені законом. У Конвенції йдеться також про визнання місця проживання дитини. Якщо батьки не можуть домовитися про це, суд вирішує, з ким залишається дитина. Частіше дитина залишається з матір'ю, але за законом жоден з батьків не має наперед визначених переваг. Ст. 10 Конвенції ООН про права дитини про принцип не розлучення з батьками передбачає, що дитина має право підтримувати контакти зі своїми батьками у випадку розлучення з ними. Коли таке розлучення спричинене затриманням, ув'язненням чи смертю когось із батьків, держава повинна надати дитині чи батькам інформацію щодо місця перебування відсутнього члена сім'ї. Батьки повинні спільно вирішувати питання виховання дітей. Коли батьки проживають окремо, то той із батьків, що проживає з дитиною, не повинен чинити перешкод для спілкування з дитиною іншого з батьків. Якщо батьки не можуть дійти згоди з цього питання, то слід звернутися до органів опіки і піклування, а далі до суду. Батьки також мають право вимагати повернення своєї дитини від будь-якої особи, яка утримує цю дитину у себе не на підставі закону чи рішення суду. Дідусь та бабуся мають право згідно із ст. 65 Кодексу про шлюб та сім'ю спілкуватися зі своїми онуками. Якщо батьки дитини не досягли згоди з цього питання з бабусяю і дідусем, то спір вирішується опіки і піклування чи судом. У випадку, коли дитина тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення, вона має право на особливий захист і допомогу держави, як це передбачено у ст. 20 Конвенції. А стаття 21. Конвенції про права дитини проголошує вимоги, на яких має базуватися законодавство щодо факту всиновлення та процедури

його здійснення. Держава, в свою чергу, повинна надавати допомогу багатодітним сім'ям для забезпечення дитини харчуванням, одягом та житлом (ст. 27).

Конвенція ООН про права дитини, яку ратифікували майже всі країни світу, є легітимною основою і повинна визначити рамки взаємодії ЮНІСЕФ з урядами, поза урядовими організаціями та іншими потенційними партнерами. Головну увагу слід приділяти наданню допомоги країнам у справі розвитку громадянського суспільства з метою надання стійкого характеру діяльності в інтересах дітей і сприяння створенню організацій, в яких потреби і права дітей розглядаються як пріоритетні. ЮНІСЕФ слід зосередити свої зусилля на реформі законодавства і використати процес збору та аналізу даних про становище дітей як найбільш важливий інструмент взаємодії з урядами країн перебування для встановлення об'єктивних критеріїв оцінки дій законодавства, яке торкається прав і інтересів жінок, дітей і молоді, і реальних заходів з метою змін підходів в тій мірі, в якій це буде визнано необхідним в ім'я того, щоб інтереси і проблеми цих груп населення займали пріоритетне місце в соціальній політиці держави і всього суспільства. ЮНІСЕФ належить грати роль свого роду "каталізатору", добиваючись від урядів громадських інститутів і можливих донорів мобілізації ресурсів і дій, спрямованих на забезпечення такого стану, щоб права дітей знаходились в центрі уваги і займали провідне місце у програмах країн, що продовжують процес перетворень з метою побудови правових високоморальних демократичних держав.

Ефективна політика в інтересах дітей в кожній країні повинна базуватись на точному знанні і розумінні справжнього становища дітей, їх потреб і способів найкращого задоволення цих їхніх потреб. В той же час очевидно, що виконання державою прийнятих міжнародно-правових зобов'язань не може бути забезпечене без створення постійно діючих незалежних механізмів захисту прав дитини. Це більш, ніж актуально для України, тому що процеси соціально-економічних і політичних перетворень

та реформ, які відбуваються в країні, негативно відбилися на становищі соціально незахищених груп населення, серед яких одне з перших місць займають діти. Завдання в тому, щоб створити такий орган, який зміг би виступити на захист інтересів дітей, проводячи при цьому критичний аналіз державної політики і являючись свого роду рупором дітей. Крім того, такий орган повинен бути джерелом достовірної інформації про становище, проблеми, потреби і інтереси дітей. [16]

Конвенція ООН про права дитини – не просто декларація, а міжнародна угода, визначаючи яку, кожна країна повинна дотримуватися її вимог, спиратися на них, у тому числі шляхом внесення доповнень і змін до свого законодавства з метою захисту дітей від різного роду посягань.

Преамбула Конвенції ООН про права дитини містить згадку про її основні засади, а саме: принципи Хартії ООН (1945), Загальної Декларації прав людини (1948.) і Міжнародних Пактів з прав людини (1966); переконання в тому, що сім'ї повинен бути наданий особливий захист, і що дитина повинна зростати у сімейному оточенні в атмосфері щастя, любові і розуміння; переконання у тому, що дитина повинна виховуватись у дусі ідеалів, проголошених Статутом ООН, і зокрема у дусі миру, гідності, толерантності, свободи, рівності і солідарності; розуміння того, що діти потребують особливого піклування, як це було проголошено у Женевській Декларації прав дитини (1924) і Декларації прав дитини (1959), як це визнано у Загальній Декларації прав людини (1948), Міжнародних зобов'язаннях щодо прав людини (1966), низці зобов'язань і статутах спеціалізованих агенцій та інших деклараціях (таких, як «Пекінські правила» 1985 року по ювенальній юстиції); визнання того, що є діти, які живуть в особливо важких умовах, і такі діти потребують особливої уваги; визнання важливості традицій і народних культурних цінностей у захисті дітей та забезпеченні їх гармонійного розвитку; визнання важливості міжнародної співпраці. [17]

Статті Конвенції ООН про права дитини можна розділити на три основні частини:

I. Статті 1-4.1: основні статті, які визначають права дитини і обов'язки держав-сторін, які ратифікували Конвенцію;

II. Статті 42-45: процедури моніторингу запровадження Конвенції;

III. Статті 46-54: формальні положення, які регламентують порядок набуття чинності Конвенції.

Говорячи про права дитини, ми не можемо вибрати з них лише кілька основних прав, адже не буде суперечити духу Конвенції, яка не визнає ієрархії у правах. Жодне з цих прав не може бути відокремлене від інших [19].

З метою забезпечення ефективного впровадження міжнародні організації з загальних прав захисту дитини, що сприяють також захисту дитини від незаконного переміщення та утримання можуть стимулювати міжнародну співпрацю у правовому полі, запрошувати (згідно зі ст. 45) міжнародні та неурядові організації, відвідувати свої засідання. Комітет може звертатися до них за експертними порадами, або сам надавати їм інформацію на їх запит. [21]

Можна виділити ще такі міжнародно-правові договори універсального характеру у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання:

– Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. (набрала чинності для України 10 червня 2002 р.);

– Конвенція про статус апатридів від 28 вересня 1954 р. (набрала чинності для України 23 червня 2013 р.);

– Конвенція № 77 від 9 жовтня 1946 р. про медичний огляд дітей та підлітків (набрала чинності для України 14 вересня 1957 р.);

– Конвенція МОП № 78 від 9 жовтня 1946 р. про медичний огляд дітей та підлітків (набрала чинності для України 14 вересня 1957 р.);

- Конвенція МОП № 79 від 9 жовтня 1946 р. про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах (набрала чинності для України 14 вересня 1957 р.);
- Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р..
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р. (набрала чинності для України 7 березня 1969 р.);
- Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 р. (набрала чинності для України 18 липня 1976 р.).
- Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р. (набрала чинності для України 15 листопада 1954 р.);
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, від 10 грудня 1984 р. (набрала чинності для України 26 червня 1987 р.);
- Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (набрала чинності для України 3 січня 1955 р.).
- Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р.;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. (набрав чинності, у тому числі і для України, 3 січня 1976 р.);
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. (набрав чинності, у тому числі і для України, 23 березня 1976 р.);
- Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, від 16 грудня 1966 р.;
- Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що стосується скасування смертної кари, від 15 грудня 1989 р. і факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, від 10 грудня 2008 р..

Отже, серед джерел міжнародного права у сфері міжнародно - правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання існує цілий масив актів універсального характеру міжнародного регулювання, що створюють базові статичні принципи та правила процедур захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання, що носять обов'язковий характер для держав.

2.2. Міжнародно-правові акти рекомендаційного характеру у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання

Серед джерел міжнародного права у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання існує цілий масив актів міжнародного регулювання праці, які, попри їх спрямованість на регламентацію відносин, не володіють усіма притаманними міжнародним нормам ознаками. [22]

Відповідні акти, завдяки їх юридичній природі отримали у правовій доктрині назву м'якого» права). Зазвичай акти м'якого» права приймаються міжнародними організаціями та не створюють ніяких міжнародних зобов'язань, адже держави є вільними у використанні лише тих положень, які представляють інтерес з точки зору потреб та пріоритетів розвитку національного законодавства. Тому, вчені часто відносять положення актів м'якого» до квазіюридичних інструментів, адже відповідні акти не виступають джерелами міжнародного права виходячи зі змісту ст.38 Статуту Міжнародного Суду ООН. Водночас, м'яке» право відіграє значущу роль у міжнародному регулюванні прав дітей щодо незаконного переміщення чи утримання, адже воно забезпечує поступове реформування національного законодавства, дає змогу досягти компромісу по найбільш складним питанням.

Як слушно відмітив російський вчений М.Л. Лютов, правова доктрина є досить суперечливою у питаннях ролі та порядку застосування м'якого» права, тобто міжнародних актів, які на думку вченого не мають обов'язкової для держав юридичної сили, проте виступають орієнтирами для проведення внутрішньодержавної політики. До таких актів М.Л. Лютов відносить, насамперед, рекомендації та декларації МОП, хартії Ради Європи, модельне законодавство Співдружності Незалежних Держав та інші.

Відсутність єдності у поглядах на сутність «м'якого» права, можна пояснити тим, що сам термін м'яке» право має лише доктринальне визнання, адже ні у міжнародному, ані в національному праві таке розмежування актів, у тому числі міжнародного регулювання прав дітей, не передбачається. Власне сама концепція м'якого» права сформувалася приблизно в 70-х роках ХХ ст. переважно у працях західноєвропейських вчених. Вона полягала у поділі міжнародного публічного права на «м'яке» право або право рекомендаційного характеру та тверде» право або право універсального характеру. Такий поділ, з точки зору логічного аналізу, прямо свідчить про відсутність юридичної обов'язковості положень актів «м'якого» права.

Дійсно, більшість науковців погоджуються з тим, що такі норми мають не юридичний, а морально-політичний характер, дотримання яких цілком залежить від авторитету міжнародної організації, яка їх приймає. Проте, деякі вчені притримуються думки що попри рекомендаційний характер актів м'якого» права їх положення все ж наділені певною юридичною силою, а тому остання не може бути основною властивістю м'якого» права. Так, відомий російський правознавець К.А. Бекашев стверджує, що особливістю міжнародного права та його джерел виступає значна роль так званого «м'якого» права, тобто правових норм, які використовують звороти типу приймати необхідні міри», сприяти розвитку та здійсненню», спрямовуватися до» та ін.; такі норми не містять чітких прав та обов'язків держав, але тим не менш є юридично обов'язковими».

Схожу позицію займає французький вчений П. Вейль, який взагалі ставить під сумнів існування актів м'якого» права. Вейль наголошує, що незалежно від того чи є зміст норми міжнародного договору «м'яким» чи твердим», вона не перестає бути юридичною нормою, тобто однаково зберігає свою юридичну силу та регулює всі необхідні проблемні питання щодо захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання. [23]

Питанням прав дитини присвячена значна кількість міжнародних документів, що не мають статусу міжнародних договорів, – декларацій і резолюцій міжнародних організацій, підсумкових документів, спільних заяв-платформ тощо. Такі міжнародні документи, особливо ті, які не носять універсальний характер, не слід недооцінювати, оскільки в них висловлена певна позиція значної кількості держав, що засвідчує їх ставлення до відповідних проблем. Відсутність правового (юридично обов'язкового) характеру у таких документів надає можливість широкого їх використання з метою висвітлення та підтримки позитивного досвіду, для формування певного стандарту поведінки, що може призвести до змін у суспільстві, для пропонування певних моделей змін у законодавстві тощо.

Зокрема захисту прав дітей та підлітків присвячена низка універсальних міжнародних актів рекомендаційного характеру:

– Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів, проголошена резолюцією 3318 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. [99];

– Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей, прийнята на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах дітей (м. Нью-Йорк, ООН, 30 вересня 1990 р.);

– План дій зі здійснення Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей у 1990-х роках, прийнятий на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах дітей (м. Нью-Йорк, ООН, 30 вересня 1990 р.) [101];

– Декларація та План дій «Світ, придатний для життя дітей», прийняті Резолюцією S-27/2 спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 травня 2002 р. [102];

– Резолюція 60/3, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, «Міжнародне десятиріччя культури миру і ненасильства в інтересах дітей планети, 2001–2010 роки» від 20 жовтня 2005 р. [103];

– Резолюція 60/231 «Права дитини», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, від 23 грудня 2005 р. [104] та ін..

На регіональному рівні нас, звісно, цікавлять відповідні документи ОБСЄ (до 1995 р. – НБСЄ / Нарада з безпеки та співробітництва в Європі) та Ради Європи.

Доречні акти ОБСЄ (НБСЄ) у сфері захисту прав дітей та підлітків – це:

Заключний (Гельсінський) акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р.; 2

Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ від 29 червня 1990 р.;

Рада Європи через свої статутні органи – Комітет Міністрів і Парламентську Асамблею (ПАРС) прийняла у сфері захисту прав дітей та підлітків щодо міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання десятки рекомендацій, резолюцій та інших документів, зокрема, це:

– Стратегія Ради Європи з прав дитини на період 2016– 2021 років;

– Рекомендація Комітету Міністрів No. R (98) 8 від 18 вересня 1998 р. про участь дітей у сімейному і соціальному житті;

– Рекомендація Комітету Міністрів CM/Rec(2011)12 від 16 листопада 2011 р. про права дітей та соціальні послуги, дружні до дітей та сімей;

– Рекомендація Комітету Міністрів CM/Rec(2018)7 від 4 липня 2018 р. «Про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини у цифровому середовищі»;

– Резолюція ПАРЄ 1995(2014) від 11 квітня 2014 р. «Припинення дитячої бідності в Європі»;

– Резолюція ПАРЄ 2049(2015) від 22 квітня 2015 р. «Соціальні послуги в Європі: законодавство і практика вилучення дітей з їх сімей у державах – членах Ради Європи» та ін..

Отож, існують ще акти рекомендаційного характеру, завдяки їх юридичній природі отримали у правовій доктрині назву м'якого» права. Зазвичай акти м'якого» права приймаються міжнародними організаціями та не створюють ніяких міжнародних зобов'язань, адже держави є вільними у використанні лише тих положень, які представляють інтерес з точки зору потреб та пріоритетів розвитку національного законодавства. Тому, вчені часто відносять положення актів м'якого» до квазіюридичних інструментів.

2.3. Імплементация міжнародно-правових стандартів у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання у національне законодавство.

Держави, що взяли на себе зобов'язання виконувати міжнародні документи про права дитини від незаконного переміщення чи утримання у національне законодавство., повинні керуватися принципами і нормами цих угод у своєму внутрішньому законодавстві та зобов'язані створити умови для здійснення і захисту прав кожної дитини від незаконного переміщення чи утримання у національне законодавство. Практично всі сучасні конституції демократичних держав містять норми, які у загальній формі гарантують непорушність прав дитини щодо незаконного переміщення чи утримання. Україна є стороною практично всіх багатосторонніх конвенцій Організації Об'єднаних Націй в даній галузі.

Імплементация - це фактична реалізація міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні, а також конкретний спосіб включення міжнародно-правових норм в національну правову систему. Кожна держава

сама визначає засоби і методи імплементації. В міжнародному договорі може бути передбачена необхідність видання закону або іншого акту для його здійснення. В ряді держав ратифіковані міжнародні договори автоматично стають частиною національного законодавства. [25]

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною радою України, є частиною національного законодавства. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. встановлює, що чинні міжнародні договори України застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Як вже зазначалося, міжнародні стандарти прав у сфері захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання – це закріплені у міжнародних актах та інших міжнародних документах певні показники цих прав, до досягнення яких заохочуються або ж зобов'язуються держави.

Йдеться, отже, про своєрідні взірці («еталони»), на які покликані орієнтуватись у своїй діяльності держави та інші учасники міжнародного співробітництва.

Щоб детальніше охарактеризувати зазначені стандарти, їх можна класифікувати за різними критеріями так:

1) залежно від онтологічного статусу – номінальні (тобто термінологічні, текстові) та фактичні (змістовні). До перших належать «лише самі назви» (перелік, «номенклатура») прав дитини від незаконного переміщення чи утримання, котрі використовуються у найрізноманітніших

міжнародних актах, документах, а до других – зафіксовані у цих джерелах змістовні та обсягові (кількісні) показники таких прав і свобод;

2) за характером обов'язковості впровадження – юридичні або універсального характеру (тобто такі, втілення яких є формально обов'язковим для певних держав і може забезпечуватись застосуванням міжнародних санкцій) та морально-політичні або рекомендаційного характеру (позбавлені формальної обов'язковості).

Реалізація міжнародно-правових стандартів прав дитини від незаконного переміщення чи утримання у внутрішньодержавну практику відбувається шляхом, так званої, імплементації.

Взагалі, імплементація міжнародних актів – це здійснювана міжнародними і державними органами діяльність із втілення норм та інших положень цих актів у національну юридичну практику. Власне національна імплементація має місце тоді, коли таку діяльність здійснюють державні органи, вдаючись до відповідних національних юридичних засобів. [27]

Національна імплементація саме міжнародних стандартів прав дитини відбувається за такими стадіями:

1. Державне визнання прав дитини від незаконного переміщення чи утримання (шляхом їх проголошення, закріплення у Конституції та інших законах, участі держави у прийнятті та ратифікації відповідних міжнародних актів тощо).

2. Етапізація здійснення прав дитини від незаконного переміщення чи утримання. Йдеться про необхідність виділити серед них, ті, для використання яких у суспільстві, державі вже існують усі необхідні загальносоціальні умови та засоби (передовсім економічні, матеріальні), або ж ті, реалізація яких не вимагає відчутних матеріальних витрат.

У разі, коли «загальносоціальні» засоби поки що відсутні і мають поступово нагромадитися лише у перспективі, відповідне право дитини може бути «названо», задекларовано державою лише як намір, мета, прагнення, що спрямує її діяльність на стимулювання поступового формування відповідних

умов. Будь-які спроби гарантувати засобами те «право», яке соціально (матеріально) не забезпечене, виявляться марними, виглядатимуть своєрідним державно-юридичним лицемірством, яке здатне продукувати юридичні ілюзії, правовий скептицизм і нігілізм, дискредитувати конституційне та інше законодавство. До речі, про те, що права дитини мусять забезпечуватися державою «поступово», у «максимальних межах наявних ресурсів», йде мова й у ч. 1 ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права захисту дітей 1966 р.

3. Інституціоналізація здійснення прав дитини від незаконного переміщення чи утримання. Йдеться про утворення або визначення тих державних органів, інших державних організацій, посадових осіб, на які спеціально покладається обов'язок сприяння забезпеченню реалізації, охорони та захисту прав дітей. Одним із напрямів діяльності тут виступає розширення юридичних та загально-соціальних можливостей «традиційних», тобто вже існуючих, державних структур (зокрема судових, правоохоронних, прокурорських тощо), іншим же напрямом є запровадження нових інституцій. [28]

4. Інтерпретація та конкретизація юридичних актів щодо прав дитини від незаконного переміщення чи утримання. Необхідність вдатися до цих «операцій» об'єктивно зумовлюється залежністю розуміння міжнародних стандартів (документів, у яких закріплено основні права і свободи людини) принаймні від:

- рівня розвитку як людства в цілому, так і його окремих осередків, частин;
- конкретно-історичних умов, за яких сформувалися і діють суб'єкти інтерпретації та реалізації прав людини;
- специфічних групових інтересів тієї частини соціально неоднорідного суспільства (іншого нині і не існує), представником і виразником якої об'єктивно (свідомо чи несвідомо) виступає інтерпретатор відповідного «міжнародного стандарту» або ж закону держави.

Інтерпретація та конкретизація законодавства з питань прав дітей необхідна, зокрема, задля уніфікації його розуміння у державно-юридичному регулюванні, без чого неможливо забезпечити рівність перед законом усіх, на кого він поширюється. Надзвичайно важливого значення набувають ці операції й у визначенні наперед меж (обмежуванні) прав людини. Такі межі залежать і від можливостей, накопичених суспільством на даний момент його розвитку, і від біологічних «параметрів» людини, і від прав інших суб'єктів суспільного життя – як індивідуальних, так і колективних (остання обставина прямо визначена у ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини 1948 р.).

5. Процедуризація реалізації прав дитини. Після закріплення у законі права дитини нерідко виникає необхідність дати відповідь на запитання: як саме їх реалізувати – якими діями, в якій послідовності, в якій формі, в якому порядку тощо? Без процесуального забезпечення такі права і свободи ризикують залишитися нездійсненими, навіть, якщо для їх реалізації в суспільстві вже існують необхідні загальносоціальні умови й засоби. [29]

У випадках, коли право дитини може бути здійснене лише власними діями уповноваженого суб'єкта (скажімо, право на сповідання певної релігії), необхідності в юридичній процедуризації, зазвичай, не виникає. Коли ж суб'єктивне юридичне право (а отже, й відповідне права дітей) не може бути здійснено без певних дій інших суб'єктів (наприклад, право на пенсійне забезпечення), процедуризація є потрібною. Юридичні «параметри» процедури зумовлюються, насамперед, сферою правового регулювання, галузевою належністю відповідного суб'єктивного права і виражаються в особливостях методу впливу на поведінку уповноважених та зобов'язаних осіб (це, зокрема, способи встановлення юридичних прав і обов'язків; ступінь визначеності, конкретності, формалізованості останніх; діяльнісні, матеріальні, часові та інші «фізичні» показники процедурних дій; засоби забезпечення процесуальних прав і обов'язків).

6. Встановлення і реалізація юридичних засобів охорони та захисту прав дитини. Засоби охорони спрямовуються на запобігання, зокрема, на

перешкоджання чи унеможливлені порушень таких прав. (Прикладом може слугувати запроваджена з 1993 року попередня державна реєстрація у Міністерстві юстиції України усіх відомчих нормативних актів, що стосуються прав громадян, без яких ці акти вважаються нечинними). Але ці засоби стають ефективними лише тоді, коли вони поєднуються із засобами захисту, тобто юридичними інструментами поновлення, «реставрації» порушених прав та притягнення до відповідальності осіб, винних у цих порушеннях. Без такого «оснащення» засоби охорони переважно не спрацьовують, не застосовуються, а отже, не досягають своєї мети.

Незастосування у деяких випадках засобів охорони та захисту прав дітей – одна з основних проблем у справі юридичного гарантування останніх в Україні. Відсутність у багатьох нормативних актах вказівки на санкції саме за невиконання (ухилення від виконання) службових обов'язків із застосуванням таких засобів, тобто за службову бездіяльність або ж невжиття санкцій навіть тоді, коли вони передбачені законом і виникли підстави для їх застосування, – ось головні причини їх безрезультативності. Такі засоби перетворюються на декларативно-пропагандистські акції, позбавлені гарантованого юридичного ефекту. Вони здатні лише дискредитувати закон, а не гарантувати його реалізацію, а отже забезпечувати реалізацію, охорону і захист прав і свобод дітей щодо незаконного переміщення чи утримання. [30]

Отже, серед джерел міжнародного права у сфері міжнародно - правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання існує цілий масив актів міжнародного регулювання праці, які, попри їх спрямованість на регламентацію відносин, не володіють усіма притаманними міжнародним нормам ознаками.

Питанням прав дитини присвячена значна кількість міжнародних документів, що не мають статусу міжнародних договорів, – декларацій і резолюцій міжнародних організацій, підсумкових документів, спільних заяв-платформ тощо. Такі міжнародні документи, особливо ті, які не носять універсальний характер, не слід недооцінювати, оскільки в них висловлена

певна позиція значної кількості держав, що засвідчує їх ставлення до відповідних проблем. Відсутність правового (юридично обов'язкового) характеру у таких документів надає можливість широкого їх використання з метою висвітлення та підтримки позитивного досвіду, для формування певного стандарту поведінки, що може призвести до змін у суспільстві, для пропонування певних моделей змін у законодавстві тощо.

Держави, що взяли на себе зобов'язання виконувати міжнародні документи про права дитини від незаконного переміщення чи утримання у національне законодавство., повинні керуватися принципами і нормами цих угод у своєму внутрішньому законодавстві та зобов'язані створити умови для здійснення і захисту прав кожної дитини від незаконного переміщення чи утримання у національне законодавство. Практично всі сучасні конституції демократичних держав містять норми, які у загальній формі гарантують непорушність прав дитини щодо незаконного переміщення чи утримання. Україна є стороною практично всіх багатосторонніх конвенцій Організації Об'єднаних Націй в даній галузі.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ВІД НЕЗАКОННОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЧИ УТРИМАННЯ

3.1. Міжнародно організаційно-правові механізми реалізації захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання.

Проблеми забезпечення національної безпеки є ключовими напрямками діяльності більшості країн світу. А існування сучасного світу є неможливим без чіткого регламентування взаємовідносин між націями, державами, організаціями, окремими людьми. Тому важливого значення набуває розробка та імплементація у життя світу низки нормативно-правових документів, що визначають статус індивідів, їх права та рівень відповідальності, можливі санкції та покарання у випадку порушення норми закону. Особливої актуальності у контексті забезпечення національної безпеки держави набуває дослідження міжнародних механізмів захисту прав людини і дітей зокрема.

Міжнародні механізми захисту прав людини – це спеціалізовані міжнародні інструменти, організації та установи, які безпосередньо займаються захистом прав людини.

У сучасному світі існує розгалужена система міжнародних механізмів щодо захисту прав людей, що являють собою декілька десятків універсальних і регіональних органів із прав людини з різним обсягом компетенції. Це дозволяє класифікувати ці органи, щоб легше розібратися в особливостях їхньої діяльності. [35]

Універсальні міжнародні організаційно-правові механізми захисту прав людини мають компетенцію, що поширюється на значну кількість держав світу і, як правило, виключно на ті держави, які є учасницями відповідного універсального міжнародного договору про права людини (Комітет із прав людини, Комітет із прав дитини й ін.). В обмеженого кола міжнародних

органів із прав людини контрольні повноваження не обов'язково пов'язані з участю держави в міжнародному договорі (Комісія з прав людини).

Універсальні органи з прав людини можуть бути квазісудовими та конвенційними. До квазісудових належать органи, утворені на підставі міжнародних договорів для здійснення контролю за дотриманням цих договорів державами-учасницями та діють за процедурою, що нагадує судову (Комітет з прав людини). До конвенційних належать органи, утворені на підставі міжнародних договорів для здійснення контролю за дотриманням цих договорів державами-учасницями (Комітет із прав дитини — згідно з Конвенцією про права дитини; Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок — згідно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок тощо) Конвенційні органи мають переважно політико-правовий характер.

Регіональні міжнародні механізми захисту прав людини створюються на підставі міжнародних договорів окремих груп держав, як правило в межах географічних регіонів. На цей час регіональні механізми захисту прав людини створено в Європі (у рамках Ради Європи — на підставі Конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р.; у рамках ЄС — на підставі установчих договорів ЕС; у рамках ОБСЄ — згідно з Гельсінським Актом 1975 р.); в Америці — згідно з американською Конвенцією про права людини 1978 р.; в Африці — згідно з африканською Хартією прав людини 1981 р.) Після розпаду СРСР у рамках СНД також було зроблено спробу створити міжнародну систему захисту прав людини на підставі Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права й основні свободи людини 1993 р..

Серед цих міжнародних організаційно-правових механізмів окреме місце відведено захисту прав дітей як особливої категорії людей, що потребує специфічних умов розвитку та життєдіяльності.

Правовий захист прав дітей та підлітків на міжнародному рівні забезпечується низкою міжнародних організаційно-правових механізмів судового і несудового характеру. [36]

Загальне правило звернення за правовим захистом до міжнародних органів та організацій сформульовано у частині п'ятій статті 55 Конституції України: «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Інституції системи ООН, які найбільше залучені до захисту прав дітей та підлітків в Україні, це: ЮНІСЕФ, Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, УВКБ ООН, ВООЗ і ЮНЕСКО. Зазначимо, що ЮНІСЕФ має статус фонду ООН, Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні структурно входить до Управління Верховного комісара ООН з прав людини; УВКБ ООН має статус спеціалізованої агенції ООН, а ВООЗ і ЮНЕСКО є спеціалізованими установами ООН.

На прикладі України - правовими підставами для здійснення діяльності інституцій системи ООН в Україні є, насамперед, членство України в ООН (з 1945 р.), участь України у Конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй від 13 лютого 1946 р. (для України ця Конвенція чинна з 20 листопада 1953 р.), а також Угода між Урядом України та ООН про заснування Представництва Організації Об'єднаних Націй від 6 жовтня 1992 р. (Угода набрала чинності з моменту її підписання) . Постановою Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2002 р. № 1371 затверджено Порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна і Перелік центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. [37]

Правовий захист прав дітей від незаконного переміщення чи утримання на міжнародному рівні здійснює низка міжнародних інституцій, чільне місце серед яких посідає Комітет по правах дитини (Committee on the Rights of the Child / CRC), який розпочав свою діяльність 27 лютого 1991 р. [379]. Комітет

по правах дитини засновано на підставі статті 43 Конвенції про права дитини з метою розгляду прогресу, досягнутого Державами-учасницями щодо виконання зобов'язань, взятих згідно з цією Конвенцією. Комітет складається з 18 експертів. Експерти (члени) Комітету мають відзначитися високими моральними якостями та визнаною компетентністю в галузі, охоплюваній цією Конвенцією. Спочатку членів Комітету обирають Держави-учасниці з числа своїх громадян, вони виступають в особистій якості, при цьому приділяється увага справедливому географічному розподілу, а також головним правовим системам.

Членів Комітету обирають таємним голосуванням на нарадах Держав-учасниць, які скликає Генеральний секретар у центральних установах ООН, із числа внесених до списку осіб, висунутих Державами-учасницями. Кожна Держава-учасниця може висувати одну особу з числа своїх громадян. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Вони мають право бути переобраними у випадку повторного висунення їх кандидатур.

Основний правовий інструмент роботи Комітету – це розгляд доповідей Держав-учасниць про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції 1989 р. прав та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав. Такі доповіді Держави-учасниці мають подавати Комітету через Генерального секретаря ООН кожні 5 років. У доповідях зазначаються фактори і труднощі, якщо такі є, що впливають на ступінь виконання зобов'язань за цією Конвенцією. Доповіді містять також достатню інформацію, з тим щоб забезпечити Комітету повне розуміння дії Конвенції у даній країні.

Держави-учасниці забезпечують широку гласність своїм доповідям у власних країнах. Комітет може запитувати у Держав-учасниць додаткову інформацію, що стосується виконання цієї Конвенції. З метою сприяння ефективному здійсненню Конвенції про права дитини та заохочення міжнародного співробітництва в галузі, охоплюваній цією Конвенцією Дитячий фонд ООН, спеціалізовані установи та інші органи ООН мають

право бути представленими на засіданнях Комітету і подавати Комітету висновки експертів. Комітет по правах дитини може рекомендувати Генеральній Асамблеї запропонувати Генеральному секретарю провести від її імені дослідження з питань, що стосуються прав дитини . Комітет встановлює власні Правила процедури (Rules of procedure). Чинні наразі Правила процедури прийняті 18 березня 2015 р.

Доповіді про результати своєї діяльності Комітет по правах дитини один раз на два роки представляє Генеральній Асамблеї через Економічну та Соціальну Раду ООН (ЕКОСОП / ECOSOC).

Комітет по правах дитини може вносити пропозиції (suggestions) і рекомендації загального характеру (general recommendations), засновані на інформації, одержаній відповідно до статей 44 і 45 Конвенції про права дитини. Такі пропозиції і рекомендації загального характеру направляються будь-якій зацікавленій Державі-учасниці і повідомляються Генеральній Асамблеї ООН поряд із зауваженнями Держав-учасниць, якщо такі є. [40]

Загальні коментарі або застереження загального порядку (general comments) розробляються Комітетом по правах дитини з метою уточнення нормативного змісту конкретних прав, що передбачені у Конвенції про права дитини, або конкретних тем, що стосуються Конвенції, а також пропонують керівництво з практичних заходів. Загальні коментарі забезпечують тлумачення та аналіз конкретних статей Конвенції про права дитини або охоплюють тематичні питання, пов'язані з правами дитини. Загальні коментарі – це авторитетні тлумачення того, що очікується від Держав-учасниць під час виконання ними зобов'язань згідно з Конвенцією про права дитини.

Таким чином, загальні коментарі мають сприйматися учасниками Конвенції про права дитини 1989 р. як авторитетні коментарі цієї Конвенції. Комітет по правах дитини приймає також рішення (decisions), усні і змістовні заяви (oral and substantive statements).

Комітет по правах дитини має право розглядати повідомлення від осіб або груп осіб, що знаходяться під юрисдикцією держави-учасниці, або від імені таких осіб чи груп осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушення цією державою-учасницею будь-якого з прав, передбачених у Конвенції про права дитини 1989 р., у Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах або у Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії.

Усі акти, які приймає Комітет по правах дитини, зокрема загальні коментарі (general comments), рішення (decisions), усні і змістовні заяви (oral and substantive statements), міркування (views) та рекомендації (recommendations), хоча формально і не мають обов'язкової юридичної сили, повинні братися до уваги і виконуватися Державами – учасницями Конвенції про права дитини 1989 р.

За співробітництво з Комітетом ООН по правах дитини відповідальні Мінсоцполітики, МОН, Мін'юст, МЗС, МОЗ, МВС, Міноборони, Мінмолодьспорт, Держпраці України і за участю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. [42]

ЮНІСЕФ (UNICEF) – Дитячий фонд ООН (United Nations Children's Fund) був заснований на підставі Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 57(I) від 11 грудня 1946 р. [386] як Міжнародний надзвичайний дитячий фонд (International Children's Emergency Fund) для надання допомоги дітям і підліткам, які постраждали під час Другої світової війни. Початково очікувалося, що діяльність Фонду буде мати тимчасовий характер. Однак позитивні результати роботи Фонду і збереження необхідності у його подальшій діяльності зумовили розширення мандату Фонду і перетворення його на Дитячий фонд ООН на підставі Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 802(VIII) від 6 жовтня 1953 р. Наразі ЮНІСЕФ здійснює діяльність із захисту дітей у 190 країнах і територіях [388]. У 1965 р. ЮНІСЕФ був нагороджений Нобелівською премією миру.

Дитячий фонд ООН відкрив своє представництво у Києві у 1997 році. Наразі діяльність ЮНІСЕФ в Україні регулюється на підставі Основної Угоди про співробітництво між Дитячим Фондом Організації Об'єднаних Націй та Урядом України від 7 вересня 1998 р. Також слід зазначити, що 27 травня 2003 р. між Міністерством захисту дітей та соціальної політики України та Представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні було укладено Меморандум про взаєморозуміння у сфері соціальної політики щодо дітей з інвалідністю, який набрав чинності з моменту підписання. А 18 грудня 2012 р. було підписано Угоду про співробітництво між Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) [392].

У 2006 році Представництво ЮНІСЕФ в Україні розпочало реалізацію нової програми, що відображає прагнення нашої країни досягти Цілей розвитку тисячоліття. Зазначені цілі включають, зокрема, захист материнства, зменшення дитячої смертності, зупинення поширення ВІЛ/СНІДу й туберкульозу, захист вразливих категорій і сприяння гендерній рівності, зменшення викрадення та утримання дітей.

Поточна Програма співпраці з Урядом України складається із чотирьох напрямів: адвокація, інформація та соціальна політика; ВІЛ/СНІД, діти та молодь; захист дитини; здоров'я та розвиток дитини. За співробітництво з Дитячим фондом ООН в Україні відповідальні Мінсоцполітики, МОН, Мін'юст, МЗС, МОЗ, МВС, Мінмолодьспорт і за участю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні діє на підставі Угоди між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні від 31 липня 2014 р. (Угода набрала чинності з моменту її підписання). 16 липня 2015 р. до зазначеної Угоди було укладено Протокол, який подовжив дію Угоди на прохання Української Сторони (Протокол набрав чинності з моменту його підписання). [43]

На запрошення Уряду України та реагуючи на події в нашій країні, Генеральний Секретар ООН у березні 2014 р. погодив розміщення Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні втілює мандат Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо захисту і сприяння правам людини для всіх в усьому світі. Місія з прав людини здійснює моніторинг, готує публічні доповіді та займається адвокацією щодо ситуації з правами людини задля покращення доступу до правосуддя й притягнення винних до відповідальності. Особлива увага приділяється східним регіонам та Криму. Офіси Моніторингової місії ООН з прав людини розташовані у містах Київ, Донецьк, Краматорськ, Луганськ, Одеса та Харків. Робота по Криму здійснюється через офіси у Києві та Одесі. Станом на кінець 2020 р. Моніторингова місія ООН підготувала 20 публічних доповідей щодо ситуації з правами дітей у сфері незаконного переміщення чи утримання.

ВООЗ (WHO) – Всесвітня організація охорони здоров'я (World Health Organization) діє на підставі Статуту (Конституції) від 22 липня 1946 р. Україна є учасником Статуту ВООЗ з 3 квітня 1948 р. Преамбула Статуту ВООЗ встановлює, що здоровий розвиток дитини є фактором першорядної важливості, а здатність жити гармонічно у мінливих умовах середовища є основною умовою такого розвитку (Healthy development of the child is of basic importance; the ability to live harmoniously in a changing total environment is essential to such development) [406, Preamble]. Крім цього, стаття 2(1) Статуту ВООЗ передбачає, що одна із функцій ВООЗ – це сприяти розвитку охорони материнства та дитинства і застосовувати заходи, що сприяють здатності до гармонічного життя у мінливих умовах середовища. [44]

Слід відокремити ще один дуже важливий механізм реалізації захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання – це ЗМІ.

Журналісти - це голос, вуха та голос громадськості. Як захисники прав людини вони спрямовують увагу до порушень у цій галузі та заохочують уряди й інші організації до змін, що поліпшили б життя людей, інколи

роблячи це з неабияким ризиком для власного життя. Журналісти, фоторепортери та автори програм нерідко показують тяжке становище дітей, які потрапили в ситуації, що піддаються контролю з їхнього боку, або яких розбещують чи експлуатують дорослі.

Проте, для працівників ЗМІ не менш важливо брати до уваги "дитячу перспективу" в більш традиційних випусках новин. Гарний критерій для оцінювання змін у законодавстві чи фінансовій політиці - подивитися, наскільки виграють чи програють діти в результаті цих змін. Насамперед, дітей слід поважати, як особистості, хоч вони можуть бути залежними, довірливими, піддаватися експлуатації або зловживанням. Але слід пам'ятати, що згідно з ст. 17 Конвенції ООН про права дитини "Дитина має право на доступ до інформації з різноманітних джерел; слід заохочувати засоби масової інформації приділяти особливу увагу меншинам, також захистові дитини від шкідливих для неї матеріалів".

Надаючи дітям можливості говорити за себе - про свої сподівання та страхи, про свої досягнення та про вплив поведінки дорослих на їхні життя, - працівники ЗМІ зроблять більше для нагадування громадськості про права дітей, аніж зображуючи їх тільки як мовчазних "жертв" або чарівних "янголят". Врешті-решт, таким чином вони порушують закон, а саме Конвенцію ООН про права дитини, бо згідно зі ст. 12 "дитина має право на висловлення своїх поглядів і на те, що її погляди братимуться до уваги". Ст. 13 також торкається цього аспекту - "Дитина має право шукати, отримувати та передавати інформацію в різних формах, в тому числі у мистецькій, письмовій та друкованій формах". Хто ж як не засоби масової інформації має підтримувати дітей, надавати їм можливість самим говорити про свої права та обов'язки? Те, як ЗМІ зображують, бо навіть не помічають дітей, може вплинути на рішення, що приймають заради них, та на те, як дивиться на них суспільство. [45]

Завдяки своєму становищу у суспільстві працівники засобів масової інформації мають гарні можливості щодо аналізу зусиль всіх зацікавлених

організацій і громадян та впливу на тих, хто не отримується положень Конвенції. Всі журналісти та працівники ЗМІ зобов'язані дотримуватися якнайвищих етичних та професійних норм і мають сприяти у своїй галузі якомога ширшому розповсюдженню інформації про Міжнародну Конвенцію про права дитини та її наслідки для проведення незалежної журналістської роботи. Організації ЗМІ повинні розглядати порушення прав дітей та питання, пов'язані з безпекою дітей, їхнім правом на особисте життя, захищеністю, освітою, здоров'ям й соціальним благополуччям, а також всіма формами експлуатації, як важливі проблеми для вивчення та громадського обговорення.

Діти мають повне право на особисте життя, за винятком тих моментів, які чітко зазначені в ще одному важливому нормативному документі. Це Проект Основних положень та принципів Міжнародної федерації журналістів щодо висвітлення проблем, які торкаються дітей, прийнятому 2 травня 1998 року в місті Ресіфе, у Бразилії. Одним з найважливіших принципів Міжнародної федерації журналістів є принцип, згідно з яким журналістська діяльність, що торкає життя та благополуччя дітей, завжди має здійснюватися з урахуванням вразливого становища дітей. Журналісти та організації ЗМІ мають прагнути до дотримання найвищих форм етичної поведінки при висвітленні проблем, пов'язаних з дітьми.

Журналісти повинні:

- Домагатися найвищого рівня щодо точності і чутливості під час створювання матеріалів, пов'язаних з дітьми;
- Уникати використанні у своїх передачах або публікаціях зображень, що несуть шкідливу для дітей інформацію;
- Уникати використання стереотипів та сенсаційного подання матеріалів, які стосуються дітей, з метою привернути до них увагу;
- Ретельно обмірковувати наслідки оприлюднення будь-яких матеріалів, що стосуються дітей, та зводити до мінімуму можливу шкоду для дітей;

- Стерегтися візуальної або будь-якої іншої ідентифікації дітей, за винятком тих випадків, коли це необхідно в громадських інтересах;
- Надавати дітям, мірою можливого, право доступу до ЗМІ з метою висловлення своїх власних думок без будь-яких підштовхувань;
- Забезпечити незалежну інформацію, що надходить від дітей, і вжити особливих заходів для забезпечення проведення перевірки у такий спосіб, щоб не поставити дітей інформаторів під загрозу;
- Уникати використання сексуалізованих образів дітей;
- Вживати справедливі методи отримання фотографій дітей, за їх згодою, та згодою їх батьків чи опікунів;
- Не платити дітям чи їх батькам за надані матеріали;

Журналісти повинні піддавати критичному аналізу доповіді, що подає Уряд, та твердження Уряду щодо виконання Конвенції ООН про права дитини в їхніх країнах. [48]

ЗМІ не повинні розглядати та висвітлювати становище дітей лише у вигляді окремих подій; вони мають постійно висвітлювати процеси, які можуть призвести або ведуть до цих подій. На мою думку, дітям треба надавати більше можливостей для виступів в ЗМІ, де сьогодні дуже багато реклами і переважають комерційні інтереси.

Молодіжні телестудії та радіостудії готують передачі, але домогтися випуску їх в ефір досить складно. 17 грудня 2000 року Дніпропетровська міська студія телебачення вперше взяла участь в Дні дитячого ефіру, який проводиться під егідою ЮНІСЕФ. В цій передачі молодь Дніпропетровська мала можливість розповісти про реалізацію права дітей на висловлювання своїх думок, права на освіту. В підготовці цієї програми активну участь брали діти - знімали інтерв'ю, обговорювали різноманітні питання, готували повідомлення, приймали участь в розробці сценарію. Сьогодні ТСД працює над створенням молодіжної тележурналістської студії, яка б одним із напрямків роботи мала освітлення проблем дітей і молоді.

Отже, міжнародні механізми захисту прав людини – це спеціалізовані міжнародні інструменти, організації та установи, які безпосередньо займаються захистом прав людини.

У сучасному світі існує розгалужена система міжнародних механізмів щодо захисту прав людей, що являють собою декілька десятків універсальних і регіональних органів із прав людини з різним обсягом компетенції. Це дозволяє класифікувати ці органи, щоб легше розібратися в особливостях їхньої діяльності.

3.2. Ефективність дотримання міжнародних стандартів щодо прав дітей від незаконного переміщення чи утримання.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є органом, який створено для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ETS No 005) [74] і протоколами до неї [74, Art. 19] (далі – ЄКПЛ).

Сучасна модель контрольного механізму ЄСПЛ була запроваджена у 2010р. – після набуття чинності Протоколом № 14 до Конвенції.

Згідно з пунктом 12 Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» від 19 грудня 2014 р. № 13 [422, п. 12] застосування судами України ЄКПЛ має здійснюватись з обов'язковим урахуванням практики ЄСПЛ не тільки щодо України, а й щодо інших держав. Недотримання вимог ЄКПЛ за умови наявності рішення ЄСПЛ, яке набуло статусу остаточного, може бути підставою для перегляду судового рішення Верховним Судом України.

Згідно з частиною першою статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV українські суди застосовують при розгляді справ

ЄКПЛ, практику ЄСПЛ і практику Європейської комісії з прав людини (що існувала до 1998 р.) як джерело права.

Застосування практики ЄСПЛ в Україні ґрунтується на пріоритеті ЄКПЛ щодо національного законодавства та презумпції відповідності ЄКПЛ нормам Конституції України [98, с. 60].

Дійсно, непоодинокими є випадки, коли, наприклад, батько забирає з собою дитину у іншу країну і “забуває” повернути її до країни у якій ця дитина проживає разом зі своєю матір’ю.

З практичної точки зору завжди у цих справах є актуальним питання судової юрисдикції. Отже слід знати, що п. 12 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачено, що суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом в інших випадках, визначених законом України та міжнародним договором України. Відповідно до ст. 9 Конституції України та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. [50]

Як відомо, Україна є учасницею Гаазької конвенції 1980 р. на підставі Закону України про приєднання до конвенції від 11.01.2016 р. № 3303-IV та Гаазької конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 р. на підставі Закону України про приєднання до конвенції від 14.09.2006 р. № 136-V (далі – Гаазька конвенція про батьківську відповідальність 1996 р.).

Метою Гаазької конвенції 1980 р. є забезпечення негайного повернення дітей, незаконно переміщених до будь-якої з Договірних держав або утримуваних у будь-якій із Договірних держав, та забезпечення того, щоб права на опіку і на доступ, передбачені законодавством однієї Договірної держави, ефективно дотримувалися в інших Договірних державах.

До речі, питання набуття, здійснення, припинення чи обмеження батьківської відповідальності, а також її делегування, права опіки, в тому числі права стосовно піклування про особу дитини та, зокрема, право визначати місце проживання дитини, а також права на спілкування, у тому числі право брати дитину на обмежений період у місце інше, ніж звичайне місце проживання дитини, охоплюються предметною сферою застосування Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 р.

Відповідно до ст. 5 Гаазької конвенції юрисдикція щодо застосування заходів, які спрямовані на захист дитини, належить судовим або адміністративним органам Договірної Держави звичайного місця проживання дитини; з урахуванням ст. 7, у разі зміни звичайного місця проживання дитини на іншу Договірну Державу, юрисдикцію мають органи Держави нового звичайного місця проживання.

Крім того, згідно з ч. 1 ст. 3 Гаазької конвенції 1980 р., переміщення або утримання дитини розглядаються як незаконні, якщо: при цьому порушуються права піклування про дитину, що належать будь-якій особі, установі або іншому органу, колективно або індивідуально, відповідно до законодавства держави, у якій дитина постійно мешкала до переміщення або утримання; та у момент переміщення або утримання ці права ефективно здійснювалися, колективно або індивідуально, або здійснювалися б, якби не переміщення або утримання.

За змістом ч. 2 ст. 3 Гаазької конвенції 1980 р. права піклування, про які йдеться в частині першій цієї норми, можуть виникнути, зокрема, на підставі будь-якого законодавчого акта, або в силу рішення судової або адміністративної влади, або внаслідок угоди, що спричиняє юридичні наслідки відповідно до законодавства такої держави.

Підстави виникнення правового зв'язку між дитиною і заявником повинні визначатися відповідно до законодавства держави, в якій дитина постійно проживала.

Право піклування в контексті Гаазької конвенції 1980 р. охоплює не лише визначення батьками місця проживання дитини, а й вирішення питань про тимчасовий чи постійний виїзд дитини за межі держави, в якій вона проживає.

Крім того, важливим є те, щоб права піклування до переміщення дитини реально здійснювались особою, яка звернулася із заявою про повернення дитини на підставі Гаазької конвенції 1980 р. [51]

Відповідно до ст. 12 Гаазької конвенції 1980 р., якщо дитина незаконно переміщена або утримується так, як це передбачено ст. 3, і на дату початку процедур у судовому або адміністративному органі тієї Договірної держави, де знаходиться дитина, минуло менше одного року з дати незаконного переміщення або утримання, відповідний орган видає розпорядження про негайне повернення дитини.

Судовий і адміністративний орган, навіть у тих випадках, коли процедури розпочаті після спливу річного терміну, також видає розпорядження про повернення дитини, якщо тільки немає даних про те, що дитина вже прижилася у своєму новому середовищі.

Таким чином, виходячи зі змісту Гаазької конвенції 1980 р., для прийняття рішення про повернення дитини необхідно встановити, по-перше, що дитина постійно мешкала в Договірній державі безпосередньо перед переміщенням або утриманням; по-друге, переміщення або утримання дитини було порушенням права на опіку або піклування згідно із законодавством тієї держави, де дитина проживала по-третє, заявник фактично здійснював права на опіку до переміщення дитини або здійснював би такі права, якби не переміщення або утримання.

Разом із тим, ч. 2 ст. 12, ч. 1 та 2 ст. 13 та ст. 20 Гаазької конвенції 1980 р. визначено вичерпний перелік обставин, за наявності яких суд має право відмовити у поверненні дитини до місця постійного її проживання. Зокрема, якщо у ході розгляду справи суд виявить, що заявник фактично не здійснював права піклування на момент переміщення або утримування (п.

«а» ч. 1 ст. 13); заявник дав згоду на переміщення або утримання, або згодом дав мовчазну згоду на переміщення або утримання (п. «а» ч. 1 ст. 13); існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку (п. «б» ч. 1 ст. 13); з моменту переміщення пройшло більше року і дитина прижилася у новому середовищі (ч. 2 ст. 12); чи є країна, з якої дитину вивезено, країною її постійного проживання за законами цієї країни (ст. 3).

Обов'язок доведення наявності підстав для відмови у поверненні дитини Гаазька конвенція 1980 р. покладає на особу, яка вчинила протиправне вивезення або утримання дитини.

У Гаазькій конвенції 1980 р. міститься вичерпний перелік обставин, за наявності яких, якщо минуло менше одного року з дати незаконного переміщення або утримування, суд, незважаючи на вищевказані положення ч. 1 ст. 12, має право відмовити в поверненні дитини до постійного місця проживання: якщо у заявника на момент переміщення або утримання відсутнє право піклування стосовно дитини, яке виникло на підставі будь-якого законодавчого акта, або в силу рішення судової або адміністративної влади, або внаслідок угоди, що спричиняє юридичні наслідки відповідно до законодавства такої держави, або якщо таке право піклування не порушене (ст. 3); або особа, установа або інший орган, що піклуються про дитину, фактично не здійснювали права піклування на момент переміщення або утримування, або дали згоду на переміщення або утримування, або згодом дали мовчазну згоду на переміщення або утримування (п. «а» ч. 1 ст. 13); існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку (п. «б» ч. 1 ст. 13); якщо дитина заперечує проти повернення і досягла такого віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку (ч. 2 ст. 13); якщо воно не допускається основними

принципами запитуваної держави в галузі захисту прав людини й основних свобод (ст. 20).

Розглядаючи обставини, про які йдеться у ст. 13 Гаазької конвенції 1980 р., судові й адміністративні органи повинні брати до уваги інформацію про соціальне походження дитини, надану центральним органом або іншим компетентним органом держави постійного проживання дитини.

При цьому відповідно до ст. 19 Гаазької конвенції 1980 р. ніяке рішення, прийняте відповідно до цієї Конвенції щодо повернення дитини не розглядається як встановлення обставин будь-якого питання про піклування.

У наведених категоріях справ також слід враховувати й практику ЄСПЛ. Так Велика Палата Європейського суду з прав людини у рішенні від 26 листопада 2013 року заява № 27853/09 у справі «Х проти Латвії» (далі – Рішення) розглядала питання, пов'язані з поверненням дитини відповідно до положень Гаазької конвенції, та встановила, що заявник зазнала непропорційного втручання в її право на повагу до свого сімейного життя, оскільки процес прийняття рішень в рамках національного законодавства не дотримався процесуальних вимог, притаманних ст. 8 Конвенції, а Ризький окружний суд не здійснив ефективного розгляду тверджень заявниці за ст. 13 (b) Гаазької конвенції. У п. 93-108 Рішення наведено ряд висновків, які доводять необхідність додержання прав дитини, з'ясування судом всіх обставин, а також наслідків переміщення дитини. [52]

Стосовно питання про взаємозв'язок між Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) та Гаазькою конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, ЄСПЛ повторив, що у сфері міжнародного викрадення дітей зобов'язання, які накладаються ст. 8 Конвенції на Договірні держави, повинні тлумачитися у світлі вимог Гаазької конвенції (справа «Ignaccolo-Zenide», § 95; «Iglesias Gil та A.U.I. проти Іспанії», № 56673/00, § 51; та «Maumousseau та Washington», § 60) і вимог Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (справи «Maire», § 72; «Maumousseau та Washington», і «Neulinger та

Shuruk», § 132), а також відповідних норм і принципів міжнародного права, застосованих у відносинах між Договірними державами (справа «Demir та Baykara проти Туреччини», № 34503/97, § 67) (п. 93 Рішення).

Цей підхід включає в себе комбіноване і гармонійне застосування міжнародних документів, зокрема Конвенції та Гаазької конвенції, беручи до уваги їх мету та наслідки для захисту прав дітей та батьків. Такий розгляд міжнародно-правових положень не повинен призводити до конфлікту чи протиставлення різних міжнародних договорів за умови, що ЄСПЛ може виконувати своє завдання в повному обсязі, а саме «забезпечити дотримання зобов'язань, прийнятих на себе Високими Договірними Сторонами» Конвенції (справа «Loizidou проти Туреччини» (попередні заперечення), рішення від 23 березня 1995 року, § 93, Series A, no. 310), шляхом тлумачення та застосування положень Конвенції у спосіб, який робить її гарантії практичними та ефективними (справа «Artico проти Італії», рішення від 13 травня 1980 року, § 33, Series A, no. 37, та «Nada», § 182) (п. 94 Рішення).

Вирішальним питанням є те, чи було забезпечено в межах свободи розсуду, що надається державам у таких питаннях, справедливий баланс, який повинен існувати між конкуруючими інтересами, що стоять на кону: інтереси дитини, батьків та громадського порядку (справа «Mauthousseau та Washington», § 62), беручи при цьому до уваги те, що найкращі інтереси дитини повинні отримати першочергову увагу і що цілі попередження та негайного повернення відповідають певній концепції «найкращих інтересів дитини» (п. 95 Рішення).

ЄСПЛ вкотре нагадує, що існує широкий консенсус – у тому числі в міжнародному праві – на підтримку ідеї про те, що в усіх рішеннях, що стосуються дітей, їхні найкращі інтереси повинні стояти понад усе (п. 96 Рішення).

Ця ж сама філософія закладена і в Гаазьку конвенцію, яка пов'язує цей інтерес до відновлення статусу-кво за допомогою винесення рішення про негайне повернення дитини до її країни постійного проживання у разі

незаконного викрадення, при цьому беручи до уваги той факт, що повернення дитини іноді може бути виправдане в силу об'єктивних причин, які відповідають інтересам дитини, тим самим пояснюючи існування виключень, особливо у випадку серйозного ризику того, що повернення дитини піддасть її фізичній чи психологічній шкоді або іншим чином помістить її в нестерпну ситуацію (ст. 13, абз. 1, (b). ЄСПЛ також зазначає, що Європейський Союз дотримується тієї ж філософії в рамках системи, що включає лише держав-членів ЄС, і яка заснована на принципі взаємної довіри.

Постанова Європейської Ради (ЕС) № 2201/2003 від 27 листопада 2003 року, що стосується юрисдикції та визнання і виконання судових рішень у сімейних справах та в справах батьківської відповідальності (відома як Брюссельська постанова II біс), чії положення про викрадення дітей доповнюють ті положення, які вже закладені в Гаазькій конвенції, так само посилається в преамбулі на найкращі інтереси дитини, тоді як ст. 24 § 2 Хартії основних прав наголошує, що в усіх діях, пов'язаних з дітьми, найкращі інтереси дитини повинні бути першочерговим міркуванням (п. 97 Рішення). [53]

Таким чином, не лише зі ст. 8 Конвенції, але й із самої Гаазької конвенції, враховуючи прямо закріплені в ній виключення до принципу своєчасного повернення дитини до її держави постійного проживання, безпосередньо впливає те, що таке повернення не може бути призначене автоматично або механічно (справа «Maumousseau та Washington», § 72, і «Neulinger та Shuruk», § 138).

Найкращі інтереси дитини не співпадають з інтересами батька або матері, за винятком і настільки, наскільки вони неминуче мають спільні різноманітні критерії оцінки, пов'язані з індивідуальною особистістю дитини, загальною та конкретною ситуацією. Тим не менш, їх не можна сприймати в ідентичній манері, незалежно від того, чи розглядає суд запит про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції або ж приймає

рішення по суті заяви про батьківську опіку або батьківські права, враховуючи, що останнє судове провадження в принципі не має нічого спільного з намірами Гаазької конвенції (п. 100 Рішення).

Таким чином, в контексті розгляду поданого в рамках Гаазької конвенції запиту про повернення, який, відповідним чином є відмінним від провадження щодо батьківської опіки, поняття найкращих інтересів дитини повинне оцінюватися у світлі виключень, передбачених Гаазькою конвенцією, які стосуються плин часу (ст. 12), умов застосування Конвенції (ст. 13 (а)) і існування «серйозного ризику» (ст. 13 (b)), а також дотримання фундаментальних принципів запитуваної держави, що стосуються захисту прав людини та основних свобод (ст. 20). Це завдання стоїть, в першу чергу, перед національними органами запитуваної держави, які, зокрема мають перевагу прямого контакту із зацікавленими сторонами. При виконанні свого завдання відповідно до ст. 8 національні суди користуються свободою розсуду, яка при цьому залишається предметом європейського контролю, в рамках якого ЄСПЛ розглядає відповідно до Конвенції рішення, які ці органи ухвалили, користуючись цією свободою (справа «Hokkanen проти Фінляндії», рішення від 23 вересня 1994 року, § 55, Series A no. 299-A; а також «Maumousseau та Washington», § 62, та «Neulinger та Shuruk», § 141).

Зокрема, в контексті цього ЄСПЛ вкотре повторив, що він не пропонує замінити своєю власною оцінкою оцінку національних судів (справа «Hokkanen проти Фінляндії», і «К. та Т. проти Фінляндії», № 25702/94, § 154). Разом з тим, він повинен переконатися в тому, що процес прийняття рішень, результатом якого стало прийняття національними судами оспорюваних заходів, був справедливим і дозволив усім зацікавленим сторонам повною мірою викласти свої аргументи, і що найкращі інтереси дитини були захищені (справа «Eskinazi та Chelouche проти Туреччини» (прийнятність), № 14600/05; «Maumousseau та Washington», і «Neulinger та Shuruk», § 139).

ЄСПЛ також зазначив, що рішення Великої палати у справі «Neulinger та Shuruk», на яку посилалася низка подальших рішень (див., зокрема, справи «Raban проти Румунії», № 25437/08, § 28, рішення від 26 жовтня 2010 року; «Sneersone та Kampanella», § 85; і рішення у справі «M.R. та L.R.», § 37), можуть бути і фактично були розглянуті як такі, що означають, що національні органи повинні провести поглиблене вивчення всієї сімейної ситуації і цілої низки факторів.

ЄСПЛ вважає, що гармонійне тлумачення Європейської конвенції та Гаазької конвенції (див. вище, п. 94) може бути досягнуте за умови дотримання таких двох умов. По-перше, запитуваний суд повинен посправжньому брати до уваги фактори, які можуть становити виключення до негайного повернення дитини в застосування статей 12, 13 і 20 зазначеної конвенції, особливо якщо вони згадуються однією із сторін судового провадження. Такий суд потім повинен ухвалити рішення, яке є достатньо аргументованим з цього питання, з тим щоб ЄСПЛ мав змогу перевірити, що ці питання були належним чином розглянуті. По-друге, ці фактори повинні бути оцінені у світлі ст. 8 Конвенції (справа «Neulinger та Shuruk», § 133) (п. 106 Рішення).

Таким чином, ЄСПЛ вважає, що ст. 8 Конвенції накладає на державні органи конкретне процесуальне зобов'язання в цьому відношенні: розглядаючи запит про повернення дитини, суди повинні розглянути не лише вірогідні твердження про «серйозний ризик» для дитини в разі її повернення, але й ухвалити рішення із наведенням конкретних підстав у світлі обставин справи. Як відмова у взятті до уваги заперечень щодо повернення, яке може підпадати під дію статей 12, 13 і 20 Гаазької конвенції, так і недостатнє наведення підстав в рішенні про відхилення таких заперечень суперечитимуть вимогам ст. 8 Конвенції, а також намірам та меті Гаазької конвенції. Необхідне належне вивчення таких тверджень, яке має підтримуватися наведенням національними судами підстав, які є не автоматичними чи стереотипними, а досить деталізованими в світлі

виключень, викладених у Гаазькій конвенції, яка повинна тлумачитися вузько (справа «Maumousseau та Washington», § 73).

ВИСНОВКИ

Отож, захист прав дітей є одним із основних завдань не тільки кожної держави чи окремої правозахисної інституції, а й всієї міжнародної спільноти загалом. Світове співтовариство відстоює ставлення до дітей як до правонаступників сучасної цивілізації та відносин, що складаються в сучасному суспільстві. На міжнародно-правовому рівні дитинство є однією з головних правових цінностей, що не раз підкреслювалося у міжнародних актах як глобального, так і регіонального характерів, що потребує окремого захисту та контролю.

Серед джерел міжнародного права у сфері міжнародно-правового захисту дітей від незаконного переміщення чи утримання існує цілий масив актів міжнародного регулювання універсального та рекомендаційного характеру, що дозволяють вирішувати питання, пов'язані із незаконним переміщенням чи утриманням.

Питанням прав дитини присвячена значна кількість міжнародних документів, що не мають статусу міжнародних договорів, – декларацій і резолюцій міжнародних організацій, підсумкових документів, спільних заяв-платформ тощо. Такі міжнародні документи, особливо ті, які не носять універсальний характер, не слід недооцінювати, оскільки в них висловлена

певна позиція значної кількості держав, що засвідчує їх ставлення до відповідних проблем. Відсутність правового (юридично обов'язкового) характеру у таких документів надає можливість широкого їх використання з метою висвітлення та підтримки позитивного досвіду, для формування певного стандарту поведінки, що може призвести до змін у суспільстві, для пропонування певних моделей змін у законодавстві тощо.

Держави, що взяли на себе зобов'язання виконувати міжнародні документи про права дитини від незаконного переміщення чи утримання у національне законодавство., повинні керуватися принципами і нормами цих угод у своєму внутрішньому законодавстві та зобов'язані створити умови для здійснення і захисту прав кожної дитини від незаконного переміщення чи утримання у національне законодавство. Практично всі сучасні конституції демократичних держав містять норми, які у загальній формі гарантують непорушність прав дитини щодо незаконного переміщення чи утримання. Україна є стороною практично всіх багатосторонніх конвенцій Організації Об'єднаних Націй в даній галузі.

У сучасному світі існує розгалужена система міжнародних механізмів щодо захисту прав людей, що являють собою декілька десятків універсальних і регіональних органів із прав людини з різним обсягом компетенції. Це дозволяє класифікувати ці органи, щоб легше розібратися в особливостях їхньої діяльності.

Універсальні органи з прав людини можуть бути квазісудовими та конвенційними. До квазісудових належать органи, утворені на підставі міжнародних договорів для здійснення контролю за дотриманням цих договорів державами-учасницями та діють за процедурою, що нагадує судову (Комітет з прав людини). До конвенційних належать органи, утворені на підставі міжнародних договорів для здійснення контролю за дотриманням цих договорів державами-учасницями (Комітет із прав дитини — згідно з Конвенцією про права дитини; Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок

— згідно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок тощо) Конвенційні органи мають переважно політико-правовий характер.

Регіональні міжнародні механізми захисту прав людини створюються на підставі міжнародних договорів окремих груп держав, як правило в межах географічних регіонів. На цей час регіональні механізми захисту прав людини створено в Європі (у рамках Ради Європи — на підставі Конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р.; у рамках ЄС — на підставі установчих договорів ЕС; у рамках ОБСЄ — згідно з Гельсінським Актом 1975 р.); в Америці — згідно з американською Конвенцією про права людини 1978 р.; в Африці — згідно з африканською Хартією прав людини 1981 р.) Після розпаду СРСР у рамках СНД також було зроблено спробу створити міжнародну систему захисту прав людини на підставі Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права й основні свободи людини 1993 р..

Отож, проаналізувавши ефективність дотримання міжнародних стандартів щодо прав дітей від незаконного переміщення чи утримання по таким справам ЄСПЛ як: справа «Demir та Baykara проти Туреччини», № 34503/97, справа «Maumousseau та Washington», справа «Neulinger та Shuruk», M.R. та L.R.», справа «Hokkanen проти Фінляндії», справа «Raban проти Румунії», справа «Sneersone та Campanella» та інші, зроблено висновок, що унаслідок свого становища діти потребують особливого підходу, соціального захисту та поваги до їх прав. Глобалізація правового регулювання в галузі захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання здійснюється великою кількістю правових актів у яких закріплюються гарантії та процедури регулювання захисту прав дітей від незаконного переміщення чи утримання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Acceptance of individual complaints procedures for Ukraine // United Nations Human Rights: Office of the High Commissioner for Human Rights – [Electronic source]. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=UKR&Lang=EN
2. African Youth Charter. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://au.int/en/treaties/african-youth-charter>
3. Agrotexim and others v. Greece – judgment of 24 October 1995. Series A, 330.
4. American convention on human rights. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>
5. Arab Charter on Human Rights 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/02/2-01/arabhuman-rights-revised.xml>

6. Boutros Ghali. The League of Arab States // Vasak K. Dimensions of human rights. – Westport: Greenwood Press, 1982. – Vol. 1. – P. 575.
7. Buergenthal T. International Systems for the Protection of Human Rights // Human Rights in International Law: Legal and Policy Issues. – Oxford, 1984. – Vol. 2. – P. 487.
8. Cairo Declaration on Human Rights in Islam, Aug. 5, 1990, U.N. GAOR, World Conf. on Hum. Rts., 4th Sess., Agenda Item 5 // UN Doc. A/CONF.157/PC/62/Add.18 (1993).
9. Case 11.625, Maria Eugenia Morales de Sierra v Guatemala Report No 4/01 (2001); 9 IHRR 190 (2002).
10. Case 12.051, Maria Da Penha Fernandes v Brazil Report No 54/01 (2021).
10. 4. The Convention on the rights of the child. UNESCO's contribution. 1995. 35 p. URL: http://www.unesco.org/education/pdf/34_72.pdf (дата звернення: 01.09.2018).
11. The State of the World's Children 2016. A fair chance for every child. 184 p. URL: https://www.unicef.org/publications/files/UNICEF_SOWC_2016.
12. United Nations in Ukraine | United Nations. 54 p. URL: http://www.un.org.ua/images/brochure/Brochure_on_United_Nations_in_Ukraine.pdf.
13. Андрусин Б. І., Синьов В. М. Соціально-правовий захист дітей від незаконного переміщення чи утримання: навч. посіб. Київ: НПУ ім. Драгоманова, 2019. 177 с.
14. Баймуратов М. А., Нсур Мохаммад Абдель Карим Мусса Аль. Защита прав женщин и детей в период кризисных ситуаций и международное право: монография. Одеса: Юрид. л-ра, 2020. 224 с.
15. Балакірева О. М., Бондар Т. В. Інструктивно-методичні матеріали щодо роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді з дітьми та молоддю груп ризику. Київ: USAID | Проект розвитку ВІЛ/СНІД-сервісу в Україні, 2012. 100 с.
16. Бандурка А. М. Безопасность детей (книга для родителей, воспитателей и педагогов). Харьков: Золотая миля, 2017. 372 с.

17. Бандурка І. О. Захист дитинства в Україні: кримінальноправові та кримінологічні засади: монографія. Харків: Золота миля, 2017. 432 с.
18. Бардацька О. В. та ін. Розслідування торгівлі дітьми: навч.-практ. посіб. / за ред. І. М. Осика; Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2011. 236 с.
19. Бордуніс Тетяна. Аналіз нормативно-правової бази щодо забезпечення прав дітей і молоді, які живуть та працюють на вулиці, запобігання безпритульності й бездоглядності в Україні. Ківи: USAID | Проект розвитку ВІЛ/СНІД-сервісу в Україні, 2011. 88 с.
20. Бориченко К. В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 302 с. 25. Булеца С. Б. та ін. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Судова практика з питань сімейних стосунків: станом на 14 лют. 2014 р. Київ: Професіонал, 2014. 480 с.
21. Висновки та рекомендації за результатами впровадження проекту зі зміцнення та захисту прав дітей в Україні (TRES) / упоряд. Г. О. Христова. Київ, 2011. 56 с.
22. Вишинський В. С. та ін. Діяльність прокурора щодо захисту майнових та житлових прав дітей: наук.-практ. посіб. / ред. В. Д. Войцишен. Київ: Центр учб. літ., 2013. 714 с.
23. Горбунова Л. М., Богачов С. В., Іванчук І. Ф. Цивільні права малолітніх і неповнолітніх та їх цивільно-правова відповідальність. Київ: Поліграф-Експрес, 2018. 48 с.
24. Дякович М. М. Охорона і захист сімейних прав та інтересів нотаріусом: монографія. Київ: Істина, 2014. 520 с.
25. Convention Fixing the Minimum Age for Admission of Children to Industrial Employment No. 5. Adoption: Washington, 1st ILC session (28 Nov 1919), entry into force: 13 Jun 1921), Convention currently open for denunciation. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312150:NO

26. Convention Fixing the Minimum Age for Admission of Children to Industrial Employment No. 59 (Revised 1937). Adoption: Geneva, 23rd ILC session (22 Jun 1937), entry into force: 21 Feb 1941. Status: Outdated instrument. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312204:NO.
27. Convention Fixing the Minimum Age for the Admission of Young Persons to Employment as Trimmers or Stokers No. 15. Adoption: Geneva, 3rd ILC session (11 Nov 1921), entry into force: 20 Nov 1922, abrogated by decision of the International Labour Conference at its 106th Session (2017). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312160:NO.
28. Convention concerning the Night Work of Young Persons Employed in Industry No. 6. Adoption: Washington, 1st ILC session (28 Nov 1919), entry into force: 13 Jun 1921). Convention currently open for denunciation. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312151:NO.
29. Convention Fixing the Minimum Age for the Admission of Children to Employment at Sea No. 58. (Revised 1936). Adoption: Geneva, 22nd ILC session (24 Oct 1936), entry into force: 11 Apr 1939. Status: Instrument with interim status. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312203:NO.
30. Лист Міністерства юстиції України від 19.09.2015 р. № Ш16216/10.2. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v10_2323-15.
31. Universal Children's Day, adopted by the UN General Assembly Resolution 836 (IX) of 14 December 1954. URL: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/836\(IX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/836(IX)).
32. Universal Children's Day 20 November. URL: <https://www.un.org/en/events/childrenday>.

33. Про День захисту дітей: Указ Президента України від 30.05.1998 р. № 568/98. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/568/98>.
34. United Nations Convention on the Rights of the Child – UNTC. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en).
35. Member States | United States. URL: <http://www.un.org/en/member-states/> (дата звернення: 01.09.2018).
36. Калмиков Д. О. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2012. 560 с.
37. Келлі Л. Насильство щодо дітей. Новий погляд на поліцейську діяльність, її інноваційність та професіоналізм. Київ: Астролябія, 2011. 176 с.
38. Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від незаконного переміщення та утримання. Council of Europe. 49 с.
39. Конвей Магда, Ілай Аманда. Підлітки, які живуть з ВІЛ: розвиток та посилення послуг з догляду та підтримки. Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), 2017. 153 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/17-174_obl_text.
40. Котова Н. В., Старець О. О., Пурік О. П. та ін. діти: медичний догляд, психологічна підтримка, соціальний супровід, правовий захист. Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010. 178 с. URL: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/Inficovani_diti_for_WEB.pdf.
41. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: історикотеоретичне дослідження: монографія. Одеса: Фенікс, 2008. 332 с.
42. Лещук Н. О., Савич Ж. В., Заверико Н. В., Зимівець Н. В. Методика освіти «рівний – рівному»: навч.-метод. посіб. Київ: Наш час, 2007. – 104 с.
43. Міненкова Н. О. Практика застосування Сімейного кодексу України щодо вирішення спорів про дітей. Харків: Харків юрид., 2010. 188 с.

44. Міненкова Н. О., Печений О. П. Протидія викраденню дітей: Цивільно-правові аспекти. Міжнародне регулювання. Судова практика: посіб. для суддів Харків: Харків юрид., 2011. 132 с.
45. Оцінка чисельності дітей та молоді вікової групи 10–19 років, що відносяться до груп ризику / За ред. О. М. Балакіревої // ЮНІСЕФ; Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. Київ, 2011. 49 с.
46. Підлітки груп ризику: доказова база для посилення відповіді щодо викрадення в Україні: аналіт. звіт / ЮНІСЕФ; Укр. інт соц. дослідж. ім. О. Яременка. Київ: К.І.С., 2008. – 192 с.
47. Пінейру, Паулу Сержіу. Насильство щодо дітей у світі. Дослідження Генерального Секретаря ООН з питань насильства щодо дітей. Київ: «Перфект Стайл». 385 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/world-report_Ukr.indd.pdf.
48. Попов Г. В. Діяльність органів прокуратури у сфері захисту прав дітей: научное издание / за наук. ред. М. К. Якимчука; Нац. акад. прокуратури України. Київ: Алерта, 2012. 168 с.
49. Радченко Б. Є., Дубровський І. Інститути громадянського суспільства у захисті прав дитини / заг. ред. В. С. Бондаренко; Ін-т соц. безпеки України. Харків: Вид. Коваленко В. Ф., 2012. 144 с.
50. Рекомендації надавачам послуг за результатами нормативно-правового огляду щодо профілактики та доступу підлітків, зокрема з груп ризику, до медико-соціальних послуг / В. М. Стешенко [та ін.]. Київ : Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2013. 64 с.
51. Рівень поширення і тенденції ввикрадення серед учнівської молоді України: 2011 / О. М. Балакірева (кер. авт. кол.); Т. В. Бондар, Ю. П. Галіч та ін. / Укр. ін-т соц.дослідж. ім. О. Яременка. Київ: ТОВ ВПК «ОБНОВА», 2011. 176 с.
52. Романов М. та ін. Каткування та жорстоке поводження з дітьми в Україні. Харків: Права людини, 2018. 244 с.

53. Сімейне право: підручник / ред. А. В. Кройтор. Харків: ХНУВС, 2016. 512 с.

54. Стан та чинники здоров'я українських підлітків: монографія / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, О. Р. Артюх та ін.; наук. ред. О. М. Балакірева / ЮНІСЕФ, Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. Київ: «К.І.С.», 2011. 172 с.